

Issue
Τεύχος

24

Tottingas

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

The Newsletter of
Etz Hayyim Synagogue

Η εξαμηνιαία ενημερωτική έκδοση
της Συναγωγής Εtz Χαγίμ

Pesah 5779/2019
Πέσach

Editorial	Editorial	3	Marianna Vinther
Γιορτές και Χαβουρά	«Δέντρο της Ζωής»	4	Ραβίνος Nicholas de Lange
	Το Γιομ Κιτούρ στην Ετς Χαγίμ	5	Josanne Coren
	Δραστηριότητες της κοινότητας	6	Maike Heinrich
	Διεθνής Ημέρα Μνήμης Θυμάτων Ολοκαυτώματος	6	M. Heinrich & A. Zuckmantel
	Μνημείο για τους Έλληνες Εβραίους στην Μπατ Γιαμ	7	Roger Yayon
Επικείμενες εκδηλώσεις	Μνημόσυνο για τον Νίκο Σταυρουλάκη	8	Προσωπικό της Ετς Χαγίμ
	Σαβουότ & Επίσκεψη από την Κοινότητα Οξφόρδης	8	Προσωπικό της Ετς Χαγίμ
	Antony Lerman: «Ενάντια στις δυσμένειες...»	9	Louise Gordon
	Συναυλία με τον U. von Wrochem	10	Προσωπικό της Ετς Χαγίμ
	Μνημόσυνο για την εβραϊκή κοινότητα της Κρήτης	11	Προσωπικό της Ετς Χαγίμ
	20ή Επέτειος Επαναλειτουργίας της Ετς Χαγίμ	11	M. Vinther & A. Zuckmantel
Πρόσφατες εκδηλώσεις	Η τελετή βράβευσης από το Yad Vashem στα Χανιά	12	Κατερίνα Αναγνωστάκη
	Ομιλία της Ισραηλινής πρέσβη Irit Ben-Abba	13	Irit Ben-Abba
Τρέχοντα	Η έκθεση «Παραμύθια από τον Παλιά Οχυρωμένη Πόλη»	15	Maike Heinrich
	Ένας χάρτης για αυτό-ξεναγήσεις στην εβραϊκή	16	Anja Zuckmantel
	Το Διαθρησκευτικό Ημερολόγιο 2019/20	18	Προσωπικό της Ετς Χαγίμ
	Πρόγραμμα Heritage Contact Zone	19	Anja Zuckmantel
Εκπαιδευτικές δράσεις	Αναφορά για τις εκπαιδευτικές δράσεις της Ετς Χαγίμ	21	Κατερίνα Αναγνωστάκη
	Οι Εβραίοι του Ηρακλείου: ένα σχολικό πρόγραμμα	23	Κατερίνα Αναγνωστάκη
	Αφιέρωμα στον Ι. Βεντούρα και το έργο του Τάναϊς	24	M. Βαρούχα & Α. Μπουλή
	Το κυνήγι του θησαυρού στα Χανιά	25	Σταύρος Σφακιωτάκης
	Παγκόσμια Ημέρα Ποίησης στο 1ο Γενικό Λύκειο Χανίων	25	Κατερίνα Αναγνωστάκη
Εβραίοι της Κρήτης	Ηλίας Δαλμέδικος	26	Michael Engel
	Εβραϊκές επιγραφές στην Κρήτη	27	Αναστασία Λουδάρου
	Πολιτισμός της μνήμης στην Ελλάδα: ένα ζήτημα ταυτότητας;	29	Maike Heinrich
Νίκος Σταυρουλάκης (י"נצט)	Εικόνες του Νίκου από έναν παλιό μαθητή του	31	Micah Kiel
Λογοτεχνικά & Ποιητικά	Οι Τυφλοί	32	Ιωάννα Γαλανάκη
	Ημέρα Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων	34	Cliff Cook
Gedenkdienst	Gedenkdienst: η εξαμηνιαία αναφορά μου	35	Maike Heinrich
	Gedenkdienst: ένας χρόνος μετά	36	Christoph Steinberger
Από το γραφείο της Ε.Χ.	Μικρά προγράμματα, επικοινωνίες και νέες ιδέες	37	Προσωπικό της Ετς Χαγίμ
Υποστήριξη	Βοηθήστε μας να συντηρήσουμε την Ετς Χαγίμ	39	Προσωπικό της Ετς Χαγίμ

Editorial

Τον Οκτώβριο αυτού του έτους η Ετς Χαγίμ θα γιορτάσει τα 20 χρόνια από την επαναλειτουργία της. Στον χώρο της θα φιλοξενήσει μία σειρά από δράσεις που θα μεταφέρουν τον επισκέπτη από την ιστορία και το παρελθόν στην πολυπολιτισμική συνειδητοποίηση στο παρόν.

Πριν 20 χρόνια, όταν ο Νίκος Σταυρουλάκης είχε μόλις ολοκληρώσει την τριετή προσπάθεια αναστήλωσης της εγκαταλειμμένης και μισοκατεστραμμένης συναγωγής, η Ετς Χαγίμ άνοιξε τις πόρτες της στην εβραϊκή πίστη, ιστορία και πολιτισμό – ήταν δύσκολο να προβλέψει ο Νίκος πόσο σημαντικό θα ήταν αυτό το μέρος μετά από κάποια χρόνια. Με τα εκπαιδευτικά προγράμματα, την ιστορική έρευνα, τις καθημερινές ξεναγήσεις και τις εβδομαδιαίες λειτουργίες έχουμε την χαρά να καλωσορίζουμε πάνω από 25.000 επισκέπτες ανά έτος. Χάρη στην ξεροκέφαλη επιμονή του Νίκου Σταυρουλάκη, η εβραϊκή ιστορία και παράδοση είναι ξανά μέρος της κοινωνίας των Χανίων. Αρχικά μόνος του κι έπειτα με ανθρώπους που μοιράζονταν τις ίδιες ιδέες, ο Νίκος δημιούργησε έναν χώρο συνάντησης, ανταλλαγής γνώσεων και λατρείας. Όλοι όσοι δουλεύουμε για την Ετς Χαγίμ σήμερα κουβαλάμε τον ίδιο σπόρο ελπίδας. Κάθε μέρα κάνουμε το καλύτερο για να βελτιωθούμε και για να προσθέσουμε μία ακόμη δράση που να εκπροσωπεί την Ετς Χαγίμ.

Όταν ανακύπτει η ερώτηση για την ταυτότητα της Ετς Χαγίμ, μιας και δεν έχει μια απόλυτα σταθερή εβραϊκή κοινότητα, παραδέχομαι ότι για μένα πλέον αυτό δεν είναι πρόβλημα. Το εύρος των δραστηριοτήτων της Ετς Χαγίμ, οι ομιλίες, οι μνήμες, η συνεισφορά από φίλους στην Ελλάδα και στο εξωτερικό δείχνουν καθαρά ότι η συναγωγή έχει βρει τον χαρακτήρα της εδώ και αρκετά

χρόνια.

Σε έναν κόσμο που οι ρατσιστικές επιθέσεις συμβαίνουν ξαφνικά, είναι σημαντικό να υπάρχουν μέρη όπως η Ετς Χαγίμ. Μέρη διαφορετικότητας και ποικιλίας, που διδάσκουν την ιστορία σαν μία μορφή συλλογικής αφήγησης που δεν αποκλείει κανέναν, μέρη όπου μπορούμε να συναντηθούμε και στα οποία μνημονεύουμε όσους χάθηκαν από την ένοπλη επίθεση στην ομώνυμη συναγωγή, το «Δέντρο της Ζωής», στο Pittsburgh των ΗΠΑ τον περασμένο χρόνο ή όσους χάθηκαν στις ρατσιστικές επιθέσεις στην Christchurch στην Νέα Ζηλανδία πρόσφατα. Μέρη που καλωσορίζουν με ευγένεια και συμπόνια, που επιτρέπουν οι άνθρωποι να

συναντιούνται χωρίς φόβο, να θυμούνται τις κοινές ανθρώπινες αξίες που υπάρχουν στην βάση του ιουδαϊσμού και εκπροσωπούν το καλύτερο όλων μας.

Αυτή η περιοδική έκδοση του φετινού Πέσαχ είναι και πάλι γεμάτη συνεισφορές που ευχόμαστε ότι θα σας ενδιαφέρουν. Με χαρά παρουσιάζουμε αυτά τα σπιρτόζικα άρθρα, ιστορίες και γράμματα που έχουμε λάβει από πολλούς που συνέδραμαν και τους οποίους ευχαριστούμε πολύ. Ευχαριστούμε επίσης από καρδιάς όλους τους γενναιόδωρους δωρητές μας, χωρίς τους οποίους η ίδια η ύπαρξη της Ετς Χαγίμ δεν θα ήταν εφικτή. Όσο για τους φίλους και τους καθημερινούς επισκέπτες, σας ευχαριστούμε για την ηθική συμπαράσταση και την έμπνευση.

Χωρίς όλους εσάς η δουλειά μας στην Ετς Χαγίμ δεν θα είχε αυτήν την επιτυχία. Αισθανόμαστε ότι είμαστε μαζί, μία κοινότητα. Σας ευχαριστούμε.

Σας ευχόμαστε ένα χαρούμενο κι ευλογημένο Πέσαχ

Marianna Vinther και το προσωπικό της Ετς Χαγίμ

Τις ευλκρινείς μας ευχαριστίες προς όσους συνέβαλαν σε αυτήν την έκδοση των *Σημειώσεων*.

Με χαρά μας θα θέλαμε να ακούσουμε κάτι και από σένα.

Επικοινωνήστε με την συναγωγή αν θέλετε να συνεισφέρετε με έναν άρθρο, να μοιραστείτε κάποια πληροφορία, ιδέες, κριτική.

Οι επόμενες *Σημειώσεις* θα εκδοθούν για το **Ροος Ασανά 5780**. Παρακαλούμε για τυχόν συνεισφορές μέχρι την **1 Σεπτεμβρίου 2019**.

Σημειώσεις

Περιοδική Έκδοση της Συναγωγής Χανίων Ετς Χαγίμ

Συνεπιμελητές τεύχους

Κατερίνα Αναγνωστάκη, Alex Ariotti,

Maike Heinrich, Marianna Vinther, Anja Zuckmantel

Εικόνα εξωφύλλου: Γιώργος Σφουγγαράς.

Επιμέλεια εξωφύλλου: Νίκος Αφεντάκης

Γιορτές και Χαβουρά

Δέντρο της Ζωής

תְּחִילָה הָיָה לִמְלִיכִים בַּהּ תִּמְכִּיחַ מֵאֲשָׁר

«Είναι δέντρο της ζωής σ' αυτούς που την αγκαλιάζουν· και μακάριοι όσοι την κρατούν» (Παροιμίες, 3:18)

Η γιορτή του Πέσαχ είναι γεμάτη συμβολισμούς. Για τον Φίλωνα τον Αλεξανδρεύ (τα έργα του οποίου αποτελούν σήμερα την πληρέστερη έκφραση του ελληνιστικού Ιουδαϊσμού) η έξοδος των Ισραηλιτών από την Αίγυπτο συμβολίζει την εγκατάλειψη του παραλογισμού των παθών και το πέρασμα σε μία ζωή λογικής και αρετής. Υπάρχει ένα σημαντικό μάθημα που επιβιώνει μέσα από τους αιώνες.

Διαβάζουμε την βιβλική αφήγηση, αμέσως μετά το πέρασμα της Ερυθράς Θάλασσας:

«Ἐξῆρε δὲ Μωυσῆς τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἀπὸ Θαλάσσης Ἐρυθρᾶς καὶ ἤγαγεν αὐτοὺς εἰς τὴν ἔρημον Σούρ· καὶ ἐπορεύοντο τρεῖς ἡμέρας ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ οὐχ ἠὕρισκον ὕδωρ ὥστε πιεῖν. ἦλθον δὲ εἰς Μερρᾶ καὶ οὐκ ἠδύναντο πιεῖν ἐκ Μερρᾶς, πικρὸν γὰρ ἦν· διὰ τοῦτο ἐπωνόμασε τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκείνου Πικρία. καὶ διεγόγγυζεν ὁ λαὸς ἐπὶ Μωυσῆ λέγοντες· τί πιόμεθα; ἐβόησε δὲ Μωυσῆς πρὸς Κύριον, καὶ ἔδειξεν αὐτῷ Κύριος ξύλον, καὶ ἐνέβαλεν αὐτὸ εἰς τὸ ὕδωρ, καὶ ἐγλυκάνθη τὸ ὕδωρ. ἐκεῖ ἔθετο αὐτῷ δικαιώματα καὶ κρίσεις καὶ ἐκεῖ αὐτὸν ἐπέειπε.» (Ἐξοδος 15:22-25)¹

Ο Φίλωνας σχολιάζει πάνω σε αυτό:

«... τὰς ὑδρίας πληρώσαντες ἀνεζεύγνυσαν, ὥσπερ ἀπὸ θοίνης καὶ ἰλαρᾶς εὐυχίας ἐστιαθέντες καὶ μεθύνοντες οὐ τὴν ἐν οἴνῳ μέθην ἀλλὰ τὴν νηφάλιον, ἣν ἡκρατίσαντο τὰς προποσείας λαβόντες παρὰ τῆς εὐσεβείας τοῦ προεστῶτος ἄρχοντος.» (Φίλων, Περὶ τοῦ Βίου Μωυσέως, I. 187)²

Αν και γιορτάζουμε το Πέσαχ με πλουσιοπάροχο γεύμα, κρασί και τραγούδι, η γιορτή αυτή παράλληλα είναι μία ευκαιρία να αναλογιστούμε και να συζητήσουμε τα σοβαρά διδάγματα της ζωής – όπως σε αρχαίο συμπόσιο.

Ο Φίλων εξάγει το ακόλουθο συμπέρασμα από την ιστορία του πικρού νερού της Πικρίας: το πικρό συμβολίζει την δυσκολία της μετάβασης από την ζωή που ορίζεται από τα πάθη, στην ενάρετη και λελογισμένη ζωή. Το δέντρο που γλυκαίνει το πικρό νερό συμβολίζει την φιλοπονία: μέσω του δέντρου μπορούμε να αντιληφθούμε την δύσκολη δουλειά ως

κάτι όχι πικρό, αλλά πολύ γλυκό («ἡδιστον ἀντὶ πικροῦ ὑπολαβεῖν») (Φίλων, Περὶ τῶν τοῦ δοκησισόφου Κάιν ἐγγονῶν καὶ ὡς μετανάστης γίνεταί, 158).

Το Πέσαχ είναι η γιορτή του ἄζυμου (תֵּימַח לֶחֶם). Αποκαλούμε το ἄζυμο «άρτον κακώσεως» (אֲרֹן קָמַחַת). Γιατί, διερωτάται ο Φίλων, εφόσον γνωρίζουμε ότι οι γιορτές είναι περιστάσεις χαράς, όχι δοκιμασίας. Η «κάκωσις» αναφέρεται στην σκληρή προσπάθεια να βελτιώσουμε την ζωή μας με την αναζήτηση της αρετής κι όχι της ικανοποίησης των παθών. Η προσπάθεια αυτή προκαλεί οδύνη και πίκρα σε αυτούς που ακόμη είναι προσκολλημένοι στην «Αίγυπτο». Όμως, για όσους έχουν προχωρήσει, η προσπάθεια είναι πηγή χαράς και γλύκας. Γι' αυτό και η Βίβλος αναφέρει ότι «ἐκεῖ αὐτὸν ἐπέειπε» (Φίλων, Περὶ τῆς πρὸς τὰ προπαιδεύματα συνόδου, 161-167)

Αυτή είναι η ερμηνεία του Φίλωνα για το νερό της Πικρίας. Όμως, μία άλλη ομάδα εβραίων αλληγοριστῶν γνωστῶν ὡς *Dorshei Reshumot* προσφέρει μια διαφορετική ερμηνεία. Γνωρίζουμε ότι το νερό στην Βίβλο αναφέρεται συχνά στα θεία διδάγματα της Τορά (για παράδειγμα, ὅταν ο προφήτης Ησαΐας λέει «Οἱ διψῶντες, πορεύεσθε ἐφ' ὕδωρ» (55:1) αναφέρεται στον λόγο του Θεού). Επομένως, ὅταν το κείμενο λέει ὅτι «ἐπορεύοντο τρεῖς ἡμέρας ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ οὐχ ἠὕρισκον ὕδωρ», ἐννοεῖ ὅτι ἀρχισαν νὰ ξεχνοῦν καὶ νὰ εγκαταλείπουν τὰ διδάγματα τῆς Τορά. Για τὸν λόγο αὐτόν, σήμερα ἡ Τορά διαβάζεται σὲ συναγωγές τὰ Σάββατα, τὶς Δευτέρες καὶ τὶς Πέμπτες: ἔτσι δὲν θὰ περάσουν ποτέ πάνω ἀπὸ τρεῖς μέρες χωρὶς οἱ ἄνθρωποι τοῦ Ἰσραὴλ νὰ ἀκούσουν τὸν λόγο τοῦ Θεοῦ.

Και τὸ δέντρο ποῦ γλύκανε τὸ νερό; Τὸ «δέντρο» εἶναι ἐπίσης ἓνα σύμβολο γιὰ τὸν λόγο τοῦ Θεοῦ, ὅπως σὲν τὴν παροιμία «Εἶναι δέντρο τῆς ζωῆς σ' αὐτοὺς ποῦ τὴν αγκαλιάζουν» (Παροιμίες, 3:18). Ἡ ἀναφορὰ γίνεται σὲν σοφία (חָכְמָה) τὴν ὁποία οἱ ραβῖνοι συσχετίζουν με τὰ διδάγματα τῆς Τορά. Χρειαζόμαστε τὴν σοφία γιὰ νὰ καταλάβουμε καὶ νὰ ωφεληθούμε ἀπὸ τὸν λόγο τῆς Τορά. Αὐτὸ εἶναι τὸ δέντρο ποῦ ἔδειξε ὁ Θεὸς σὲν Μωυσή σὲν Μαρρᾶ.

Στὶς προσευχές μας λέμε τὰ ἐξῆς λόγια τῆς Τορά: «ὅτι τοῦτο ἡ ζωὴ σου καὶ ἡ μακρότης τῶν ἡμερῶν σου» (Δευτερονόμιο, 30:20). Ὅταν μαζευόμαστε γιὰ τὸ Πέσαχ ἀς κρατάμε σὲν καρδιά μας αὐτὸ τὸ δίδαγμα. Ἡ ἐξοδος ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο μας οδηγεῖ ἀπευθείας σὲν ἀπόδοση τῆς Τορά σὲν Μωυσή σὲν ὅρος Σινᾶ.

Προάγγελος αυτού του θαυμάσιου γεγονότος είναι το πικρό νερό που γίνεται γλυκό στην Μαρρά (γεγονός που πρόκειται να γιορτάσουμε στο Σαβουότ). Ο λόγος του Θεού είναι Δέντρο Ζωής, στα εβραϊκά Etz Hayyim [Ετς Χαγίμ]. Είναι ένα ζωντανό, αλλά και ζωογόνο δέντρο: δίνει νόημα στην ζωή μας για όσο είμαστε ζωντανοί.

Εύχομαι σε όλη την κοινότητα της Ετς Χαγίμ ένα χαρούμενο Πέσαχ, εμπλουτισμένο με την αγάπη της Τορά!

Nicholas de Lange

¹Απόδοση στα νέα ελληνικά: Ο Μωυσής οδήγησε τους

Ισραηλίτες από την Ερυθρά Θάλασσα στην έρημο Σουρ. Και προχωρούσαν τρεις μέρες στην έρημο και δεν έβρισκαν νερό για να πιούν. Έφτασαν στην Μερρά και δεν μπορούσαν να πιούν νερό από εκεί, γιατί ήταν πικρό. Γι' αυτό ονόμασε τον τόπο εκείνο Πικρία. Και διαμαρτυρόταν ο λαός στον Μωυσή λέγοντας: τι να πιούμε; Έβγαλε φωνή ο Μωυσής προς τον Κύριο και ο Κύριος του έδειξε ένα ξύλο [δέντρο] και το έβαλε στο νερό και το νερό γλύκανε. Εκεί όρισε σε αυτόν δικαιώματα και κανόνες και εκεί τον δοκίμασε.

²Απόδοση στα νέα ελληνικά: αφού γέμισαν τις υδρίες συνέχισαν το ταξίδι, σαν να είχαν σηκωθεί από γεύμα και χαρά, και με μέθη όχι από κρασί, αλλά μέθη νηφάλια από την ευσέβεια του καθοδηγητή τους.

Το Γιομ Κιπούρ στα Χανιά

Μία αύρα αγκαλιάζει την Συναγωγή Ετς Χαγίμ στα Χανιά. Αυτό μπορεί να φαντάζει απειλητικό, όμως δεν πρόκειται για κάτι τέτοιο. Αν και οι ψυχές των Εβραίων που κατοικούσαν στα δύο παράλληλα στενά της εβραϊκής συνοικίας διαποτίζουν την ατμόσφαιρα, μπορεί κανείς να νιώσει ευτυχία που η συναγωγή υπάρχει ξανά και χρησιμοποιείται για να γιορτάσει τις ιερές ημέρες του εβραϊσμού.

Τον περασμένο Σεπτέμβριο περάσαμε το τρίτο μας Γιομ Κιπούρ στα Χανιά. Ο καθηγητής ραβίνος Νίκολας Ντε Λανζ και ο Γκέρσον πραγματοποίησαν μαζί όλη την διαδικασία: από την προσευχή Κολ Νίντρε την παραμονή του Γιομ Κιπούρ, μέχρι το κλείσιμο του Νεϊλά και το παίξιμο του σόφαρ το επόμενο απόγευμα.

Αν και μένουμε στο Ισραήλ, γιατί άραγε αφήνουμε το σπίτι μας και την αγαπημένη μας συναγωγή Μπετ Γιοέλ και περνάμε την ιερότερη μέρα του χρόνου στην Κρήτη, όπου ο μόνιμος εβραϊκός πληθυσμός μετριέται στα δάχτυλα του ενός χεριού; Το μεγαλύτερο μέρος του

κάθε χρόνου το περνάμε αναμένοντας με δέος την δέκατη μέρα του εβραϊκού μήνα Τισρί. Η ημέρα αυτή είναι η μέρα της ψυχής – σε αναζήτηση και σε κρίση, και υπό φυσική πίεση που δημιουργεί η νηστεία για 25 ώρες. Κι όμως, στην Ετς Χαγίμ οι ώρες γλιστρούν σχεδόν χωρίς να το καταλαβαίνει κανείς και βιώνουμε μία ζεστασιά στην καρδιά και ανάταση του πνεύματός μας.

Προκειμένου να πραγματοποιηθεί προσευχή είναι απαραίτητη η εξασφάλιση του μινιάν (10 Εβραίων). Στα Χανιά η κοινότητα είναι διεθνής. Εβραίοι άντρες και γυναίκες από διαφορετικές εβραϊκές παραδόσεις, αισθάνονται την ανάγκη να ακουμπήσουν στην βάση και να αναγνωρίσουν τις κοινές τους ρίζες, κι έτσι οδηγούνται σε αυτόν τον μικρό ιερό χώρο. Μέχρι το τέλος της μέρας τραγουδούν όλοι ενωμένοι αρμονικά, με τον Γκέρσον να αποδίδει με την γλυκιά και μελωδική φωνή του τις αρχαίες μελωδίες (παραδέχομαι ότι δεν είμαι αντικειμενική). Η μακριά λειτουργία χαρακτηρίζεται από τις πεφωτισμένες σκέψεις,

εξηγήσεις και σοφές κουβέντες του Νίκολας. Αυτός ο συνδυασμός είναι ο απόλυτος νικητής.

Η επόμενη μέρα έφερε στον Γκέρσον μία απροσδόκητη ανταμοιβή: ένα δέντρο Έτρογκ, πραγματικό σημάδι της αναγέννησης της συναγωγής Ετς Χαγίμ, πλέον ανθίζει και δίνει καρπούς στην αυλή. Αν και στο δέντρο υπήρχε η

επισήμανση «Μην αγγίζετε», ο Γκέρσον πήρε την άδεια να συλλέξει τον έναν από τους τρεις καρπούς και να το πάρει μαζί του πίσω στο Ισραήλ για να το χρησιμοποιήσει στο Σουκότ (παρακαλούμε μην μας μαρτυρήσετε στο Υπουργείο Γεωργίας στο Ισραήλ). Ελπίζω να είμαστε εκεί ξανά την επόμενη χρονιά.

Δραστηριότητες της κοινότητας

Για τις Εορτές του 5779/2018 είχαμε την χαρά, και πάλι, να έχουμε την υποστήριξη του επισκέπτη ραβίνου μας, Nicholas de Lange, και συγκεκριμένα για το Γιομ Κιπούρ είχαμε την παρουσία και του Gershon Coren. Οι λειτουργίες και το δείπνο της κοινότητας για το έρεβ Ροσσ Ασανά – που περιλάμβανε ξανά κι ένα συμβολικό σέντερ Ροσσ Ασανά – όπως και το σπάσιμο της νηστείας στο τέλος του Γιομ Κιπούρ είχαν συμμετοχή τόσο από τα μέλη της τοπικής χαβουρά, όσο και από φίλους και επισκέπτες από το εξωτερικό.

Η χαβουρά έστησε και διακόσμησε την Σουκά και, μετά από μία λειτουργία για το έρεβ Σουκότ, πολλοί επισκέπτες κάθονταν και έτρωγαν στην Σουκά κατά την διάρκεια της εβδομάδας. Η χαβουρά μαζεύτηκε ξανά για να γιορτάσει το άναμμα του πρώτου και του τελευταίου κεριού της Χανουκά και για να γιορτάσει το Του μπ' Σβατ με παραδοσιακές συνταγές όπως την Ασουρέ, από το βιβλίο συνταγών του Νίκου.

Στο Πουρίμ τα μέλη της χαβουρά και οι επισκέπτες διάβασαν την Διήγηση της Εσθήρ στα εβραϊκά, τα αγγλικά, τα ελληνικά, τα γαλλικά και τα ιταλικά. Για το

διάβασμα και για το δείπνο της κοινότητας παραβρέθηκαν ο ποιητής Ιωσήφ Βεντούρα (βλ. την αναφορά για την τελετή του Γιαντ Βασέμ) και ο καλλιτέχνης Γιώργος Σφουγγαράς (βλ. στην αναφορά για την έκθεσή του και το τρέχον πρόγραμμα). Το νοστιμότατο φαγητό που προσφέρθηκε στο δείπνο της κοινότητας περιλάμβανε «αυτιά του Αμάν» και το καταπληκτικό κέικ με παπαρουνόσπορο της Αούβα.

Διεθνής Ημέρα Μνήμης Θυμάτων Ολοκαυτώματος στην Ετς Χαγίμ

Την Δευτέρα, 28 Ιανουαρίου 2019, τα μέλη της χαβουρά της Ετς Χαγίμ συγκεντρώθηκαν στην Συναγωγή για να παρακολουθήσουν μαζί την Διεθνή Ημέρα Μνήμης Θυμάτων Ολοκαυτώματος. Για την επιμνημόσυνη δέηση προβλήθηκε η βιντεοσκόπηση της επίσημης τελετής μνήμης που πραγματοποιήθηκε την προηγούμενη ημέρα στην Αθήνα από τον ραβίνο Γαβριήλ Νεγρίν.

Στην συνέχεια παρουσιάστηκε το πρώτο μέρος του εκπαιδευτικού υλικού που έχει ετοιμάσει το προσωπικό της Συναγωγής για την επιμόρφωση των σχολείων σχετικά με το θέμα. Έτσι, δόθηκε η ευκαιρία να μοιραστούμε με την χαβουρά ένα μέρος όσων προετοιμάζουμε για τις εκπαιδευτικές μας δράσεις. Το υλικό αυτό ξεκινά με την παρουσίαση μίας φωτογραφίας

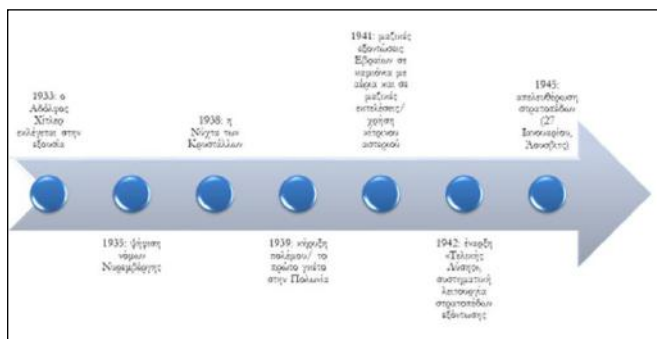
Διεθνής Ημέρα μνήμης των
θυμάτων του Ολοκαυτώματος

Εκπαιδευτικό πρόγραμμα
Συναγωγής Χανίων Ετς Χαγίμ

εβραιόπουλων προσκόπων από την Θεσσαλονίκη του 1933 και αντιπαρατίθεται στην επόμενη φωτογραφία, που δείχνει το Μνημείο για τα Παιδιά Θύματα του Ολοκαυτώματος, στο Γιαντ Βασέμ στο Ισραήλ. Έτσι ξεκινά η συζήτηση, καλώντας τους μαθητές και τις μαθήτριες να προβληματιστούν για το τι συνέβη τα χρόνια που χωρίζουν τις δύο φωτογραφίες. Η παρουσίαση συνεχίζει παρακολουθώντας τα βασικά σημεία-σταθμούς που οδήγησαν στο Ολοκαύτωμα στην Ελλάδα και σε όλη την

Ευρώπη. Στο δεύτερο μέρος τη εκπαιδευτικής δράσης τα παιδιά καλούνται να έρθουν σε επαφή με πρωτογενές υλικό που διατρέχει ενδελεχώς αυτά τα σημεία-σταθμούς.

Εκείνο το απόγευμα στην Συναγωγή τα μέλη της χαβουρά παρακολούθησαν μέρος της παρουσίασης και επισήμαναν πόση σημασία αναγνωρίζουν στο να

επιμορφώνονται τα τοπικά σχολεία για το Ολοκαύτωμα και τις συνέπειές του. Έπειτα όλοι πήραν μέρος σε μία ευρεία συζήτηση, στην οποία μοιράστηκαν τις απόψεις τους σε σχέση με το θέμα: οικογενειακές ιστορίες απώλειας και επιβίωσης, πώς το Ολοκαύτωμα γίνεται αντικείμενο διαχείρισης στις χώρες από τις οποίες προέρχονται, ιστορίες για την ζωή στην ναζιστική Γερμανία, πληροφορίες για εβραϊκές κοινότητες άγνωστες και παραμελημένες, ανησυχίες για τον ανερχόμενο εθνικισμό και ρατσισμό κλπ.

Γενικά το εκπαιδευτικό πρόγραμμα της Ετς Χαγίμ απευθύνεται πρωτίστως σε μαθητές και καθηγητές. Έτσι, η προσέγγιση της χαβουρά δεν ήταν στους αρχικούς στόχους αυτού του υλικού, όμως η παρουσίασή του αποδείχτηκε πολύ καλή αφορμή για συζήτηση και για να λάβουμε γνώμες για την παρουσίαση αυτή (βλ. την αναλυτική αναφορά για τις εκπαιδευτικές δραστηριότητες στην σελ. 21).

Αυτό που κάνουμε κάθε Ιούνιο, στο ετήσιο μνημόσυνο για την κρητο-εβραϊκή κοινότητα, είναι να μνημονεύουμε όσα συνέβησαν εδώ. Η χαβουρά αισθάνεται ότι θα ήταν καλό να εισαγάγουμε και την μνημόνευση της διεθνούς κοινότητας και, άρα, να καθιερώσουμε κάποια δράση για την Διεθνή Ημέρα Μνήμης Θυμάτων Ολοκαυτώματος. Συμφωνήθηκε ότι για το ερχόμενο έτος η ίδια η χαβουρά θα προετοιμάσει κάποια σχετική παρουσίαση.

Μνημείο για τους Έλληνες Εβραίους στο Νεκροταφείο της Μπατ Γιαμ

Τον Φεβρουάριο επισκέφτηκα μέλη της οικογένειάς μου στο Ισραήλ. Τις ημέρες που ήμουν εκεί επισκέφτηκα και το Κοιμητήριο Holon στην Μπατ Γιαμ. Προς έκπληξή μου είδα εκεί μνημείο του Ολοκαυτώματος για τις ελληνικές εβραϊκές κοινότητες, στο οποίο περιλαμβάνονται και τα Χανιά και το Ηράκλειο ως τόποι που έχασαν τον εβραϊκό πληθυσμό τους. Όπως διαπίστωσα λίγο αργότερα, στο Κοιμητήριο Holon, υπάρχουν πάνω από 800 τάφοι που

μνημονεύουν κοινότητες κατεστραμμένες κατά την Σοά. Την Ημέρα Μνήμης κάθε χρόνο πραγματοποιούνται εκεί λειτουργίες.

Για μένα ήταν ιδιαίτερα συγκινητικό να δω να μνημονεύεται ο εβραϊκός πληθυσμός της Κρήτης, καθώς ζω εδώ αρκετά χρόνια πλέον, έχω γίνει αφοσιωμένο μέλος της Χαβουρά της Ετς Χαγίμ και αισθάνομαι συνδεδεμένος με την τοπική εβραϊκή ιστορία.

Ημερολόγιο Εορτών

Πέσαχ

Έρεβ Πέσαχ, 19 Απριλίου, 7.30 μ.μ.

Πέσαχ Σέντερ, 19 Απριλίου, 8.00 μ.μ.

(παρακαλούμε να δηλώσετε έως τις 15 Απριλίου)

Πρωινή λειτουργία, 20 Απριλίου, 10.00 π.μ.

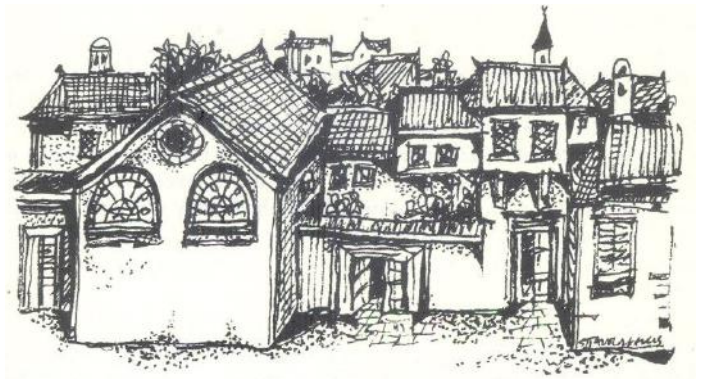
Μιμουνά, 27 Απριλίου, 8.30 μ.μ.

Ετήσιο μνημόσυνο Νίκου Σταυρουλάκη, 26 Μαΐου, 12 το μεσημέρι

Ετήσιο μνημόσυνο για τα θύματα του Τάναϊς και την εβραϊκή κοινότητα της Κρήτης, 2 Ιουνίου, 7.30 μ.μ. στο Μνημείο Τάναϊς & 8.00 μ.μ. στην Συναγωγή (η λειτουργία θα γίνει από τον ραβίνο Αθηνών, Γαβριήλ Νεγρίν)

Σαβουότ

Δείτε το πλήρες πρόγραμμα του Σαβουότ στην σελ. 9

Εβδομαδιαίες λειτουργίες στην Ετς Χαγίμ

Λειτουργίες Καμπαλάτ Σαμπάτ πραγματοποιούνται κάθε Παρασκευή. Η ώρα ανάμματος των κεριών αναρτάται στην ιστοσελίδα μας: www.etz-hayyim-hania.org/events (πατήστε τις αντίστοιχες ημερομηνίες στο Ημερολόγιο). Άλλες λειτουργίες θα ανακοινώνονται στην ιστοσελίδα μας, με ηλεκτρονικό ταχυδρομείο και στην σελίδα μας στο facebook.

Επικείμενες εκδηλώσεις

Μνημόσυνο για τον Νίκο Σταυρουλάκη στις 26 Μαΐου 2019

Το ετήσιο μνημόσυνο για τον Νίκο Σταυρουλάκη θα γίνει στην Συναγωγή Ετς Χαγίμ στις 26 Μαΐου, στις 12 το μεσημέρι. Την λειτουργία θα πραγματοποιήσει ο ραβίνος Αθηνών, Γαβριήλ Νεγρίν. Η απουσία του Νίκου φέτος θα είναι ιδιαίτερα αισθητή, καθώς κλείνουν τα 20 χρόνια από τον επαν-εγκαινιασμό της Συναγωγής. Ευχόμαστε ότι πολλοί φίλοι θα μας συνοδεύσουν στο μνημόσυνο.

Σαβουότ και Επίσκεψη από την Εβραϊκή Κοινότητα της Οξφόρδης

Τον Οκτώβριο του 2018 ένα μέλος της Εβραϊκής Κοινότητας της Οξφόρδης, η Sally Roland, επισκέφτηκε την Ετς Χαγίμ. Έκτοτε ασχολείται ενεργά με την προώθηση των σχέσεων της κοινότητάς στην οποία υπάγεται με την Ετς Χαγίμ.

Τον Φεβρουάριο λοιπόν η Sally κάλεσε τον Antony Lertman, μέλος του Δ.Σ. της Ετς Χαγίμ, να κάνει μία ομιλία για τον Νίκο και την συναγωγή. Δημοσιεύουμε μία αναφορά για την ομιλία από την Louise Gordon. Η αναφορά θα παρουσιαστεί στο περιοδικό της Εβραϊκής Κοινότητας της Οξφόρδης, την Μενορά, στο τεύχος

Μαΐου 2019.

Μέλη της Εβραϊκής Κοινότητας της Οξφόρδης και φίλοι θα επισκεφτούν την Ετς Χαγίμ για το Σαμπάτ και το Σαβουότ, από τις 7 έως τις 1 Ιουνίου.

Η ομάδα θα είναι εκλεκτή: καλλιτέχνες, αρχιτέκτονες, φωτογράφοι, ποιητές, συγγραφείς, ακαδημαϊκοί και ερευνητές με ενδιαφέρον στα εβραϊκά είναι μόνο κάποιοι απ' αυτούς που θα μας επισκεφτούν. Ανυπομονούμε να συναντήσουμε νέους φίλους της Ετς Χαγίμ, που σχετίζονται και με την εβραϊκή ταυτότητα του χώρου.

Antony Lerman: «ενάντια στις δυσμένειες: η ιστορία της αναγέννησης της Ετς Χαγίμ στα Χανιά της Κρήτης»

Η επιβίωση μπορεί να οφείλεται εξίσου στην ξεροκεφαλιά και στην καλοτυχία. Στην ομιλία του Antony Lerman φάνηκε ότι η αμετακίνητη αποφασιστικότητα ενός ανθρώπου έφερε μεγάλα αποτελέσματα. Η εβραϊκή ιστορία της Κρήτης αποτελεί ένα έπος 2300 χρόνων και αυτός ο βρετανός συγγραφέας και ιδρυτής του Institute for Jewish Policy Research μας ταξίδεψε μέσα από όλες τις εποχές: ελληνιστική, αραβική, βυζαντινή, ενετική, οθωμανική και, μετά, μέχρι τον 20ο αιώνα και τον αφανισμό της κοινότητας από τους ναζί. Υπήρξαν διακυμάνσεις κατά την διάρκεια αυτής της πορείας, με εβραϊκούς πληθυσμούς να σφαγιάζονται ενίοτε, παγιδευμένοι ανάμεσα στους Κρήτες εκείνους που συγκρούονταν με τους Βενετούς ή στους χριστιανούς με τους μουσουλμάνους. Υπήρξαν περίοδοι που οι εβραίοι βρίσκονταν εγκλωβισμένοι σε γκέτο και άλλες που οι πόρτες άνοιξαν, περίοδοι δύσκολης επιβίωσης και περίοδοι μεγάλης άνθησης και περίοδοι

έντασης και λίβελων του αίματος· κληρονομιά αυτών των τελευταίων φαίνεται ότι ήταν οι ραβινικοί τάφοι στον χώρο της Συναγωγής, όταν η μεταφορά στο εκτός τειχών νεκροταφείο εγκυμονούσε κινδύνους για την ζωή όσων συνόδευαν την τελετή.

Όταν οι ναζί έφτασαν, τον Μάιο του 1941, αυτό το κτίριο του 15ου αιώνα, που είχε κατασκευαστεί αρχικά ως καθολική εκκλησία, πλέον αριθμούσε σχεδόν 300 χρόνια λειτουργίας ως συναγωγή. Ο τραγικός αποδεκατισμός της κοινότητας της Κρήτης έγινε ένα πρωί του Μαΐου 1944, όταν οι περίπου 270 άνδρες, γυναίκες και παιδιά που είχαν παραμείνει στα Χανιά συνελήφθησαν και φυλακίστηκαν. Έπειτα, μεταφέρθηκαν σε μία τρομερή στοά στο Ηράκλειο, κατόπιν φορτώθηκαν στο «Τάναϊς»

Πρόγραμμα για το Σαβούτ 5779 (2019)

Όλες οι λειτουργίες θα γίνουν από τον επισκέπτη ραβίνο της συναγωγής Nicholas de Lange

Παρασκευή, 7 Ιουνίου

8:19 μ.μ., λειτουργία Καμπαλάτ Σαμπάτ

Σάββατο, 8 Ιουνίου

10 π.μ. Σαχαρίτ (Πρωινή Λειτουργία)

9:15 μ.μ., λειτουργία Αβνταλά και έρεβ Σαβούτ και ενότητα μελέτης με κοινοτικό δείπνο (οι συνεισφορές είναι καλοδεχούμενες)

Κυριακή, 9 Ιουνίου

10 π.μ. λειτουργία Σαβούτ, με ανάγνωση των 10 εντολών

και είχαν προορισμό το Άουσβιτς. Όμως, torpilίστηκαν από ένα βρετανικό υποβρύχιο και όλες αυτές οι ψυχές χάθηκαν, ακόμη κι αν ίσως κάποιοι σώζονταν αν είχαν φτάσει στον τελικό προορισμό τους.

Η λήξη του πολέμου βρήκε το κτίριο της Συναγωγής να στέκεται, αλλά βανδαλισμένο, εγκαταλειμμένο, μέσα στην αθλιότητα και με λεηλατημένους τους 3 από τους 4 ραβινικούς τάφους της αυλής. Αν και το 1957 πέρασε στην ιδιοκτησία του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου Ελλάδας, συνέχισε να είναι αφημένο ανάμεσα σε αυτόν τον εχθρικό περιβάλλοντα χώρο. Επιπλέον ζημιές από σεισμό το έφεραν στο σημείο της κατάρρευσης, σαν ένα μόνο, και ασταθές, υπόλειμμα μιας χαμένης κοινότητας, σαν το δείγμα μιας διαγραμμένης ιστορίας αιώνων.

Έπειτα, όπως το έθεσε ο Antony Lerman: ακολούθησε ο Νίκος. Ο Νικόλαος Πέτρου Σταυρουλάκης, γεννημένος στο Wisconsin των ΗΠΑ από γονείς Έλληνα και Τουρκάλα, με εκπαίδευση στις ΗΠΑ και κατόπιν στο SOAS στο Λονδίνο, στο Εβραϊκό Πανεπιστήμιο της Ιερουσαλήμ, ζωγράφος και χαράκτης, ακαδημαϊκός και μελετητής. Ο Antony μάς περιέγραψε έναν πραγματικό άνθρωπο της Αναγέννησης, τον καθολικό άνθρωπο, χαρισματικό, με έμπνευση, συνεχώς σε αναζήτηση και

με μόνο εμπόδιο στις στενές σχέσεις με τους άλλους την ξεροκεφαλιά του. Όλες αυτές οι ιδιότητές του ήταν αξιοποιήσιμες στην αποστολή του να ανακαινίσει και να ξαναλειτουργήσει την Συναγωγή των Χανίων. Σύμφωνα με τα λόγια του ίδιου του Νίκου, ήθελε να «ανασυγκροτήσει μια απουσία» με διπλό στόχο να αναδειχτεί τι υπήρχε και να αναβιώσει μία πνευματική οντότητα.

Μέσα από τις προσπάθειές του η Συναγωγή των Χανίων συμπεριλήφθηκε στη λίστα των μνημείων σε κίνδυνο του World Monument Fund και, από εκεί, τράβηξε την προσοχή του ταμείου δωρεών τού Ιδρύματος Rothschild, επικεφαλής του οποίου ήταν κάποιος Antony Lerman. Έτσι ξεκίνησε η προσωπική εμπλοκή του Antony με την αναστήλωση. Αρχικά πρόσφερε στην αναστήλωση ως εκτιμητής κι αργότερα ως πρόεδρος του Δ.Σ. της Συναγωγής. Οι φωτογραφίες που μας έδειξε στην παρουσίαση τεκμηριώνουν μία θαυμάσια δεκαετή αναστηλωτική δουλειά, που οδήγησε το 1999 στα εγκαίνια ενός χώρου μοναδικού, παραδοσιακού και σύγχρονου, με βιβλιοθήκη, με χώρο εκθέσεων και με

Μίκβε. Έναν χώρο που έφερε μία ανανεωμένη εβραϊκή παρουσία στην ελληνική κοινωνία, αλλά και που έβαλε νέους σπόρους στις διαθρησκευτικές σχέσεις, με τον κοινοτικό μπουφέ τού Σέντερ και του Σουκότ. Μία πολλά υποσχόμενη δεκαετία δοκιμάστηκε από δύο διαδοχικούς εμπρησμούς, ο δεύτερος μόλις μία μέρα μετά την τελετή που έγινε για την συνέχιση της λειτουργίας της Συναγωγής μετά την πρώτη επίθεση. Όμως, ο Νίκος αρνήθηκε να «οριστεί από τον αντισημιτισμό» κι έτσι αυτές οι καταστροφές αντιμετωπίστηκαν με ένα κύμα δημόσιας υποστήριξης, τοπικής και διεθνούς, και με την περαιτέρω καλλιέργεια των διαθρησκευτικών σχέσεων.

Σήμερα η Ετς Χαγίμ είναι ένας ζωντανός τόπος προσευχής, μνήμης και συμφιλίωσης. Αντί για μία ομάδα θρησκευτική, υπάρχει μία χαβουρά, μία αυτοσχέδια ομάδα με κυρίως περαστικούς συμμετέχοντες και με δίκτυα σε όλο τον κόσμο, όπου συναντιούνται εβραίοι διαφορετικών παραδόσεων, πιστοί άλλων θρησκειών και άθρησκοι. Πραγματοποιούνται λειτουργίες για το Σαμπάτ και για μεγάλες γιορτές, όπως και γάμοι, τελετές Μπαρ Μιτσβά κι έπειτα ομιλίες, μουσικές εκδηλώσεις, περιοδικές και άλλες εκδόσεις, εκπαιδευτικές δραστηριότητες, επισκέψεις σχολείων, υποδοχή Αυστριακών εθελοντών κάθε χρόνο και ετήσιο μνημόσυνο για την κοινότητα των Χανίων που χάθηκε στο «Τάναϊς».

Για τα μέλη της Εβραϊκής Κοινότητας της Οξφόρδης υπάρχουν πολλά σημεία κοινά με την Ετς Χαγίμ: αρχικά, στην Συναγωγή Ετς Χαγίμ υπάρχει ο μικρός κήπος με το όνομα της Judith Humphrey, της απύσας αδελφής τού Jonathan Webber. Η δική μας Dalya Moss έχει υπάρξει εθελόντρια στην Ετς Χαγίμ και αυτό το Σαβουότ έχει οργανωθεί ένα θρησκευτικό ταξίδι σε αυτό το ιδιαίτερο τεκμήριο παρουσίας από την απουσία, σε αυτό το μέρος μνήμης, ανανέωσης και Ζωής.

Κονσέρτο με τον Ulrich von Wrochem

Στις 21 Μαΐου στις 7:30 μ.μ. ο βιολίστας Ulrich von Wrochem θα δώσει μία συναυλία μνήμης στην Συναγωγή Ετς Χαγίμ. Η συναυλία θα είναι αφιερωμένη στην 75η επέτειο από την σύλληψη της κρητο-εβραϊκής κοινότητας το 1944. Ο ίδιος ο καλλιτέχνης, πρώην πρώτο βιολί στην Όπερα του Βερολίνου και στη Σκάλα του Μιλάνο, επικοινωνήσε με την Συναγωγή και προσφέρθηκε να τιμήσει αυτήν την περίσταση.

Ετήσιο μνημόσυνο για την εβραϊκή κοινότητα της Κρήτης στις 2 Ιουνίου 2019

Το 2019 συμπληρώνονται 75 χρόνια από την απώλεια της εβραϊκής κοινότητας της Κρήτης στο Ολοκαύτωμα. Το ετήσιο μνημόσυνο της κοινότητας θα πραγματοποιηθεί στις 2 Ιουνίου. Στις 7.30 μ.μ. θα γίνει μία μικρή τελετή μνήμης για όλα τα θύματα του «Τάναϊς» στο Μνημείο Θυμάτων Τάναϊς στο Κουμ Καπί. Θα ακολουθήσει επιμνημόσυνη λειτουργία στην Συναγωγή Ετς Χαγίμ από τον Ραβίνο Αθηνών, Γαβριήλ Νεγρίν.

Η 20ή επέτειος από την επαναλειτουργία της Ετς Χαγίμ

Ο Οκτώβριος του 2019 σηματοδοτεί τα 20 χρόνια από την επαναλειτουργία της Συναγωγής Ετς Χαγίμ, στις 10 Οκτωβρίου 1999 (30 του Τισρί 5760). Η περίπτωση θα συνοδευτεί από σειρά εκδηλώσεων που θα διαρκέσουν από τις 13 Οκτωβρίου (έρεβ Σουκότ) έως τις 27 Οκτωβρίου (όσο πιο κοντά γίνεται στην 30ή του Τισρί 5780, που αντιστοιχεί στις 29 Οκτωβρίου 2019).

Οι εκδηλώσεις αυτές θα προωθήσουν τον χαρακτήρα της Ετς Χαγίμ ως χώρου προσευχής, μνήμης και συμφιλώσης, όπως δηλαδή τον είχε χαρακτηρίσει ο Νίκος Σταυρουλάκης στα εγκαίνια. Ελπίζουμε ότι αυτή η σειρά εκδηλώσεων θα είναι μια ευκαιρία για να υποδεχτούμε νέους επισκέπτες, και πιο συγκεκριμένα ντόπιους επισκέπτες, και για να ενδυναμώσουμε την αναπόσπαστη θέση της συναγωγής στην τοπική, την χανιώτικη κοινότητα.

Ακολουθεί ένα σύντομο περίγραμμα του προβλεπόμενου προγράμματος με έμφαση στις διαφορετικές δραστηριότητες της Ετς Χαγίμ. Το τελικό πρόγραμμα, με ακριβείς ώρες και ημερομηνίες, θα κυκλοφορήσει το συντομότερο δυνατόν, ώστε, όσοι θέλουν να παρακολουθήσουν, να μπορούν να προετοιμαστούν.

Το 14μερο φεστιβάλ θα ξεκινήσει με την λειτουργία του έρεβ Σουκότ από τον ραβίνο Nicholas de Lange και θα εγκαινιαστεί η «Φωτογραφική έκθεση 20 χρόνια Ετς Χαγίμ», η οποία θα ταξιδεύει τους επισκέπτες οπτικά στην τελευταία 20ετία της συναγωγής, με μία φωτογραφία από κάθε έτος. Λόγω της απώλειας μεγάλου μέρους του αρχαιικού υλικού

της Ετς Χαγίμ το 2010, μετά από τις επιθέσεις που δέχτηκε, θα καλωσορίζαμε οποιαδήποτε συνεισφορά σε φωτογραφίες από φίλους και υποστηρικτές της συναγωγής που ενδιαφέρονται γι' αυτήν την έκθεση. «Η Ετς Χαγίμ στην Οθόνη» θα επικεντρώνεται στην παραγωγή οπτικοακουστικού υλικού από και για την Ετς Χαγίμ, όπως ντοκιμαντέρ, ηχητικά κολάζ, μουσικές συνθέσεις κλπ.

Μία συναυλία σεφαραδίτικης και – ιδανικά – ρωμανιώτικης μουσικής θα ντύνει την δράση «Ακούγοντας την Ετς Χαγίμ» και μία άλλη δραστηριότητα θα παρουσιάζει την «Ετς Χαγίμ ως Χώρος Γνώσης», όπου θα προβληθούν τα εκπαιδευτικά πακέτα που δουλεύονται με σχολεία και επιλεγμένα αποτελέσματα από εργασίες μαθητών για την εβραϊκή ιστορία και πολιτισμό. Κατά την διάρκεια της ημέρας το προσωπικό της Συναγωγής θα προσφέρει ξεναγήσεις στην περιοχή της εβραϊκής συνοικίας, οι οποίες θα βασίζονται στις διαδρομές που έχουμε χαράξει στα πλαίσια της προετοιμασίας σχετικού χάρτη (βλ. αντίστοιχο άρθρο σελ.16-17)

Η εκδήλωση με τίτλο «Η Γαστρονομία στην Ετς Χαγίμ» θα συνδυάζει μία παρουσίαση των εθίμων και των παραδόσεων των κυριότερων εβραϊκών γιορτών με δείγματα ελληνο-εβραϊκών συνταγών, όπως τις διέσωσε ο Νίκος Σταυρουλάκης στο βιβλίο του *Cookbook of the Jews of Greece*, το βιβλίο-οδηγό για τα εορταστικά μαγειρέματα στην Ετς Χαγίμ.

Η παρουσίαση με τίτλο «Η Ετς Χαγίμ ως *Makom*» θα

ασχοληθεί με τον ρόλο της συναγωγής ως ιστορικό και θρησκευτικό μέρος στην (τοπική) κοινωνία. Αυτή η δράση θα ακολουθηθεί από μία ανοιχτή λειτουργία **έρεβ Σαμπάτ** στις 25 Οκτωβρίου. Συνοδευτική εκδήλωση θα αποτελεί η έκθεση **«Παράλληλες Οπτικές Γωνίες»**, η οποία θα διαρκέσει καθ' όλες τις ημέρες του φεστιβάλ (βλ. άρθρο για την συνεργασία Heritage Contact Zone, στην σελ. 19-20) και τοποθετεί την Ετς Χαγίμ στην ευρύτερη κρητική κληρονομιά.

Κατά την διάρκεια της φιλολογικής δράσης με τίτλο **«Η Ετς Χαγίμ στην Ποίηση και την Λογοτεχνία»** η Ruth Padel, βραβευμένη Βρετανίδα ποιήτρια και λογοτέχνιδα, θα αναγνώσει αποσπάσματα από ποικίλες δουλειές που μιλούν για τους Κρήτες εβραίους και την Ετς Χαγίμ.

Στις 27 Οκτωβρίου θα πραγματοποιηθεί η κεντρική εκδήλωση με τον τίτλο **«20 χρόνια Ετς Χαγίμ – Το**

Ζωντανό Δέντρο της Ζωής». Στα πλαίσια αυτής θα γίνει μία λειτουργία από τον ραβίνο Αθηνών, Γαβριήλ Νεγρίν, και μία κεντρική ομιλία. Φίλοι και υποστηρικτές της Ετς Χαγίμ, τοπικοί επίσημοι, εκπρόσωποι του ΚΙΣ, εκπρόσωποι φορέων που έχουν στηρίξει την Ετς Χαγίμ και μέλη του ΔΣ της Αστικής Μη Κερδοσκοπικής Εταιρείας Ετς Χαγίμ θα προσκληθούν.

Ελπίδα μας από αυτήν την διοργάνωση είναι ότι μακροχρόνιοι φίλοι της Ετς Χαγίμ και προσκεκλημένοι θα ανακαλύψουν το εύρος των δραστηριοτήτων μας, που συνεχίζουν την κληρονομιά που άφησε ο Νίκος. Ταυτόχρονα, θα δοθούν αφορμές για την έναρξη νέων προγραμμάτων και δράσεων, που θα ενισχύουν τον ρόλο της Ετς Χαγίμ ως μέρους προσευχής, μνήμης και συμφιλίωσης.

Πρόσφατες εκδηλώσεις

Η τελετή βράβευσης από το Yad Vashem στα Χανιά

Το Γιαντ Βασέμ είναι ένα ινστιτούτο με κομβικό ρόλο στην συντήρηση της μνήμης του Ολοκαυτώματος και στην αξιοποίηση της εκπαιδευτικής του δύναμης. Ανάμεσα σε άλλες δράσεις, το Γιαντ Βασέμ έχει καθιερώσει και την απόδοση του τίτλου του Δικαίου των Εθνών σε μη εβραίους που διέσωσαν διωκόμενους εβραίους κατά την διάρκεια του Β' Παγκόσμιου Πολέμου.

Στην Κρήτη μέχρι σήμερα έχει αποδοθεί σε 3 περιπτώσεις αυτός ο τίτλος τιμής: στις 12 Δεκεμβρίου 1972 τιμήθηκε η οικογένεια Πετράκη (Μανώλης και Αντιγόνη Πετράκη) στα Χανιά. Ο Μανώλης Πετράκης – ο

οποίος δεν ζούσε πια κατά την βράβευση – ήταν ο άνθρωπος που έσωσε έναν από τους ελάχιστους επιζώντες του εβραϊκού πληθυσμού των Χανίων, τον Ιωσήφ Κονέν. Στις 21 Ιανουαρίου 1999 τιμήθηκαν οι οικογένειες Ξηρουχάκη και Παϊτάκη από το Καστέλι (Κίσαμος, Χανιά). Οι οικογένειες αυτές, και ιδιαίτερα οι Στυλιανός και Δαμασκηνή Ξηρουχάκη και ο Μανώλης Παϊτάκης, έδωσαν καταφύγιο στην οικογένεια του Σαλβατώρ και της Καρόλας Αβράμ, οι οποίοι κατέφτασαν στην Κρήτη στην προσπάθειά τους να βρουν τρόπο διαφυγής για την Αίγυπτο.

Στις 25 Οκτωβρίου 2018 ο τρίτος τίτλος τιμής δόθηκε στους συγγενείς της Αθηνάς Βαρβατάκη. Η Αθηνά είχε μεγαλώσει στον Κουρνά (Αποκόρωνα, Χανιά). Ήταν ο άνθρωπος που έζησε με τον μικρό Ιωσήφ Βεντούρα, κρυμμένοι σε ένα σπίτι στην Αθήνα, καθ' όλη την διάρκεια της Κατοχής. Σήμερα ο τίτλος του Δικαίου των Εθνών θεωρείται μια πολύτιμη εκπαιδευτική ευκαιρία. Γι' αυτόν τον λόγο το Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων αξιοποιεί την τελετή βράβευσης του Γιαντ Βασέμ για να διδαχτούν ένα ακόμη μάθημα οι μαθητές και οι μαθήτριες: την εκδήλωση που περιβάλλει την τελετή πρέπει να οργανώνουν οι μαθητές ενός σχολείου της περιοχής στην οποία πραγματοποιείται η βράβευση.

Η συγκεκριμένη εκδήλωση για την Αθηνά Βαρβατάκη ανατέθηκε από το υπουργείο στο 1ο Γενικό Λύκειο Χανίων και ήταν ένα πραγματικό δώρο από τα παιδιά

Φωτογραφία της Αθηνάς Βαρβατάκη στην εκδήλωση

Ομιλία της πρέσβη του Ισραήλ, Irit Ben-Abba

Με ιδιαίτερη χαρά βρίσκομαι εδώ σήμερα, στο 1ο Γενικό Λύκειο Χανίων, γι' αυτήν την τελετή που αφορά την ιστορία διάσωσης του γνωστού ποιητή, κ. Ιωσήφ Βεντούρα. Όπως ακούσατε, ήταν ένα παιδί από οικογένεια που είχε ρίζες στην Ζάκυνθο. Η οικογένεια ήδη για δεκαετίες είχε εγκατασταθεί στην Κρήτη και διέφυγε στην Αθήνα την περίοδο της Κατοχής, στην προσπάθειά της να ξεφύγει από τους Ναζιστές Γερμανούς. Ο Ιωσήφ διασώθηκε από μια ευγενική γυναίκα, την Αθηνά Βαρβατάκη, από το χωριό Κουρνάς. Η Αθηνά Βαρβατάκη ζούσε εκείνη την περίοδο στην Αθήνα και φρόντισε τον νεαρό Ιωσήφ για τέσσερα χρόνια. Εκείνος έγινε γνωστός παντού ως γιός της.

Πρόκειται για μια μοναδική ιστορία ανθρωπισμού μιας νέας γυναίκας, η οποία ενήργησε έτσι επειδή

Φιλιππίνες και άλλων κρατών που έδωσαν βίζες σε Εβραίους, που διέφευγαν από τους Ναζιστές, σώζοντας έτσι τις ζωές τους. Υπήρξαν επίσης επίσκοποι, μητροπολίτες, δήμαρχοι και στρατιωτικοί που διέσωσαν Εβραίους σε όλη την Ευρώπη. Έπειτα υπήρξαν απλοί άνθρωποι που έσωσαν τους γείτονες και φίλους τους και άνθρωποι σαν την Αθηνά.

Για όλες αυτές τις ευγενικές ψυχές δεν είχαν σημασία η καταγωγή και η πίστη των ανθρώπων. Γι' αυτούς ήταν απλά άνθρωποι υπο διωγμό μόνο και μόνο επειδή είχαν διαφορετικό θρήσκευμα και οι Ναζιστές πίστευαν ότι έπρεπε να εξοντωθούν.

Από τότε που έφτασα στην Ελλάδα, πριν τέσσερα χρόνια, έχω συμμετάσχει σε πολυάριθμες τέτοιες τελετές σε όλη την χώρα, όπου απονέμονται βραβεία

Η πρέσβη Ben-Abba (αριστερά), ο δήμαρχος Χανίων Τάσος Βάμβουκας και ο Αρχιεπίσκοπος Κρήτης Ειρηναίος (στο κέντρο) κατά την διάρκεια της απονομής.

συνειδητοποίησε ότι ήταν καθήκον της να διασώσει τις ζωές εκείνων που βρίσκονται σε κίνδυνο διωγμών και θανάτου. Το έπραξε επειδή μεγάλωσε πιστεύοντας ότι διασώζοντας μια ανθρώπινη ζωή είναι σαν να σώζεις όλον τον κόσμο, όπως λέει και μια παλιά εβραϊκή παροιμία.

Η Αθηνά Βαρβατάκη θα τιμηθεί σήμερα στο χωριό της, τον Κουρνά, με το Ειδικό Βραβείο του «Δικαίου των Εθνών» που απονέμεται σε μη Εβραίους που διέσωσαν Εβραίους κατά την διάρκεια του Ολοκαυτώματος. Το βραβείο απονέμεται από το Γιάντ Βασέμ, το Μουσείο και Ινστιτούτο του Ολοκαυτώματος στην Ιερουσαλήμ, το μοναδικό ινστιτούτο στον κόσμο που απονέμει αυτή την διάκριση. Μέχρι σήμερα περισσότεροι από 26.000 άνθρωποι ανά τον κόσμο έχουν βραβευθεί, μεταξύ των οποίων και 335 Έλληνες. Υπήρξαν διπλωμάτες χωρών όπως η Ιαπωνία, Σουηδία, Ισπανία, Αυστρία και οι

Η πρέσβη Ben-Abba με την ανιψιά και τον ανιψιό της Αθηνάς Βαρβατάκη και τον Ιωσήφ Βεντούρα.

συνήθως στις οικογένειες των σωτήρων που διέσωσαν Εβραίους σε όλη την Ελλάδα, σε πόλεις όπως η Θεσσαλονίκη, η Αθήνα, ο Βόλος και πολλά άλλα μέρη. Η ιστορία είναι ίδια παντού. Πρόκειται για θαυμάσιες χειρονομίες ανθρωπιάς ευγενικών ανθρώπων που πίστευαν ότι πρέπει να διασώσουν τις ζωές άλλων που βρίσκονταν σε κίνδυνο και απελπισία.

Θα πρέπει να είμαστε υπερήφανοι για το γεγονός ότι σε αυτή την χώρα υπήρξαν μεγάλες προσωπικότητες όπως ο αείμνηστος Αρχιεπίσκοπος Αθηνών, Δαμασκηνός, που διέσωσε εκατοντάδες Εβραίους, ο Μητροπολίτης Ζακύνθου Χρυσόστομος και ο πρώην Δήμαρχος του νησιού, Λουκάς Καρρέρ, οι οποίοι διέσωσαν 250 Εβραίους, δηλαδή όλη την εβραϊκή Κοινότητα της Ζακύνθου. Ο αείμνηστος Μητροπολίτης Δημητριάδος, Ιωακείμ, διέσωσε τα περισσότερα μέλη της Εβραϊκής Κοινότητας Βόλου. Ο πρώην Αρχηγός της Αστυνομίας επί

Κατοχής, Άγγελος Έμπερτ, διέσωσε εκατοντάδες Εβραίους της Αθήνας δίνοντάς τους πλαστές ταυτότητες, όπως έκανε και η ηρωίδα της Αντίστασης, Λέλα Καραγιάννη. Όλοι αυτοί οι Έλληνες ήρωες έχουν λάβει τον τίτλο των «Δικαίων των Εθνών» από το Γιάντ Βασέμ.

Η εβραϊκή Κοινότητα της Ελλάδας είναι μια αρχαία Κοινότητα. Η παρουσία των Εβραίων στην Ελλάδα χρονολογείται ήδη από τον 1ο αιώνα μ.Χ. Βρίσκονταν στα Ιωάννινα, την Σπάρτη, την Χίο, την Ροδο και άλλα μέρη. Η πλειοψηφία των Εβραίων της Ελλάδας έφτασε

Στο μνημείο για τα θύματα του Τάναϊς

στη χώρα τον 15ο αιώνα έπειτα από την απέλαση των Εβραίων από την Ισπανία από την Βασίλισσα Ισαβέλλα. Εγκαταστάθηκαν κυρίως στην Θεσσαλονίκη και σε άλλα μέρη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στην Ελλάδα υπήρξαν μεγάλες εβραϊκές Κοινότητες από τον 15ο αιώνα στην Κέρκυρα, τον Βόλο, την Λάρισα, στα Ιωάννινα, την Ρόδο, την Ζάκυνθο και τα Χανιά. Για εκατοντάδες χρόνια, οι Έλληνες Εβραίοι συμβίωναν αρμονικά με τους Έλληνες Ορθόδοξους φίλους τους και μοιράζονταν τις ζωές τους. Οι Εβραίοι της Ελλάδας είναι πρωτίστως Έλληνες παρότι ακολουθούν μια διαφορετική πίστη. Οι Εβραίοι συνέβαλλαν στον πολιτισμό, την φιλοσοφία και την οικονομία αυτής της χώρας για πολλές γενιές. Ήταν έμποροι, αγρότες, λιμενεργάτες στην περίπτωση της Θεσσαλονίκης και είχαν αδερφικές σχέσεις φιλίας με τους Ορθόδοξους Χριστιανούς Έλληνες για πολλές γενιές. Η Ελληνική Εβραϊκή Κοινότητα θεωρείται ο θησαυρός των εβραϊκών κοινοτήτων των Βαλκανίων.

Ομως αυτή η πολύ αρχαία και ιδιαίτερη κοινότητα απελάθηκε με βάρβαρο τρόπο το 1943 στα στρατόπεδα συγκέντρωσης του Άουσβιτς και του Μπέρκεν Βιάου. Το 90% των πάνω από 100.000 Εβραίων της Ελλάδας πριν τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο δολοφονήθηκε με βαρβαρότητα στους θάλαμους αερίων του Άουσβιτς.

Και γιατί; Έγιναν στόχοι της διώξης των Ναζιστών μόνο επειδή ήταν Εβραίοι. Σκοπός του Χίτλερ ήταν να δολοφονήσει όλους τους Εβραίους της Ευρώπης. Η συστηματική μηχανή εξόντωσης που δημιούργησε, δολοφόνησε 6.000.000 Εβραίους, μεταξύ των οποίων 1.000.000 παιδιά. Πολλοί λίγοι κατόρθωσαν να επιζήσουν στα στρατόπεδα συγκέντρωσης και κάποιοι διασώθηκαν από καλούς μη Εβραίους. Οι λιγοστοί επιζήσαντες πήγαν στο Ισραήλ μετά τον πόλεμο και δημιούργησαν το Κράτος του Ισραήλ.

Σε μερικές ημέρες, στις 9 Νοεμβρίου, μνημονεύουμε την Νύχτα των Κρυστάλλων, εκείνη την βραδιά το 1938, όταν όλα τα βιβλία που είχαν γραφτεί από Εβραίους τα έβγαλαν από ακαδημαϊκά ιδρύματα της Γερμανίας, και τα έκαψαν στην κεντρική πλατεία. Ήταν η απαρχή της συστηματικής καταστροφής οτιδήποτε εβραϊκού στην Γερμανία και της συστηματικής δολοφονίας των Εβραίων σε όλη την Ευρώπη.

Η Γερμανίδα Καγκελάρια, Άγκελα Μέρκελ, επισκέφθηκε το Ισραήλ πριν μερικές ημέρες καθώς και το Μουσείο του Ολοκαυτώματος, Γιάντ Βασέμ για πολλοστή φορά. Και επανέλαβε ότι «Πριν από περίπου 80 χρόνια, κατά την διάρκεια των πογκρόμ της Νύχτας των Κρυστάλλων, στις 9 Νοεμβρίου, οι Εβραίοι της Γερμανίας αντιμετώπισαν ένα άνευ προηγουμένου κύμα μίσους και βίας. Αυτό που ακολούθησε ήταν ένα χωρίς προηγούμενο έγκλημα που σπίλωσε τον ανθρώπινο πολιτισμό, η Σοά (Ολοκαύτωμα). Από αυτό το σημείο προκύπτει η αιώνια ευθύνη της Γερμανίας να θυμάται αυτό το έγκλημα και να καταπολεμά τον αντισημιτισμό, την ξενοφοβία, το μίσος και την βία».

Οι Εβραίοι των Χανίων, είναι μια παλιά κοινότητα εκατοντάδων χρόνων, η Συναγωγή της οποίας είναι ακόμη ανοικτή σήμερα. Οι Ναζί τους οδήγησαν στο πλοίο Τάναϊς με σκοπό να τους πάνε στην Αθήνα. Το πλοίο βομβαρδίστηκε από τις συμμαχικές δυνάμεις και βυθίστηκε στη θάλασσα. Εάν οι Εβραίοι της Κρήτης είχαν φτάσει μέχρι την Αθήνα θα είχαν οδηγηθεί κατευθείαν στο Άουσβιτς.

Η αποστολή μας ως η γενιά μετά το Ολοκαύτωμα, την Σοά, είναι να θυμόμαστε και να μην ξεχνάμε. Να διδάξουμε στην νεολαία μας τις αξίες της ανοχής, της καταπολέμησης του ρατσισμού και του αντισημιτισμού, και την αποδοχή όλων των ανθρώπων γι' αυτό που είναι. Πρέπει να αντικρούουμε δυνατά τις αντισημιτικές φωνές και πράξεις. Να υπάρξει νομοθεσία εναντίον εκείνων που προάγουν το μίσος, τον αντισημιτισμό και την ξενοφοβία. Σε αυτόν τον κόσμο των ανοικτών μέσων κοινωνικής δικτύωσης, και ιδιαίτερα εσείς, η νέα γενιά που έχετε

επαφή με το Facebook και το Instagram, πρέπει πάντα να βρίσκεστε σε επαγρύπνηση για ρατσιστικές εκφράσεις και σλόγκαν του μίσους. Ο Χίτλερ ανήλθε στην εξουσία με δημοκρατικά μέσα. Έστρωσε το δρόμο του προς την εξουσία χρησιμοποιώντας την δημοκρατία ως εργαλείο, αλλά πολύ γρήγορα επέβαλλε την ναζιστική ιδεολογία του. Κανένας δεν τον σταμάτησε. Εκατομμύρια άνθρωποι συνεργάστηκαν με την ιδέα του να «καθαρίσει» τον κόσμο από τους Εβραίους. Εσείς, ως η νέα γενιά, πρέπει να μάθετε γι' αυτό το κομμάτι της ιστορίας της Ευρώπης που συνέβη μόλις 80 χρόνια πριν. Να κατανοήσετε τις ρίζες τους μίσους και να μάθετε να καταπολεμάτε με θάρρος το μίσος και την κακία γύρω σας. Έτσι αυτός ο κόσμος μπορεί να γίνει καλύτερος για όλους μας, ανεξάρτητα από την θρησκεία, την καταγωγή και τα πιστεύω μας.

Και πάλι θέλω να ευχαριστήσω τον Υπουργό Παιδείας, κ. Κώστα Γαβρόγλου και τον Γενικό Γραμματέα Θρησκευμάτων του Υπουργείου Παιδείας, κ. Γιώργο

Καλαντζή, οι οποίοι έχουν κάνει τα μέγιστα ώστε η διδασκαλία του Ολοκαυτώματος να γίνει υποχρεωτική στα ελληνικά σχολεία. Επίσης, ενθαρρύνουν μαθητές Λυκείου να συμμετάσχουν σε εκ βαθέων συζητήσεις για το Ολοκαύτωμα και διοργανώνουν επισκέψεις νέων από τον Ελλάδα στου Άουσβιτς κάθε χρόνο. Επιπρόσθετα, στέλνουν καθηγητές και διδακτικό προσωπικό στο Γιάντ Βασέμ για να μάθουν πως να διδάσκουν το Ολοκαύτωμα σε ελληνικά σχολεία.

Η μνήμη και η παιδεία είναι κρίσιμα πεδία. Η άγνοια είναι ο εχθρός. Ελπίζω ότι η σημερινή εκδήλωση θα σας ενθαρρύνει να γυρίσετε στο σπίτι σας και να διαβάσετε και να ερευνήσετε σε βάθος την εβραϊκή τραγωδία του Ολοκαυτώματος. Επίσης πρέπει να είσαστε υπερήφανοι για το γεγονός ότι υπήρξαν θαυμασίοι άνθρωποι στην Ελλάδα σαν την Αθηνά Βαρβατάκη, η οποία διέσωσε θαυμασίους ανθρώπους, σαν τον Ιωσήφ Βεντούρα. Σας ευχαριστώ.

Τρέχοντα

Έκθεση του Γιώργου Σφουγγαρά, Παραμύθια από την Παλιά Οχυρωμένη Πόλη

Η έκθεση «Παραμύθια από την Παλιά Οχυρωμένη Πόλη», του Γιώργου Σφουγγαρά, Κρητικού καλλιτέχνη που δραστηριοποιείται στην Αγγλία, αποτελεί την δική του απάντηση στην τραγική μοίρα των εβραίων της Κρήτης. Η έκθεση άνοιξε τις πόρτες της στις 24 Οκτωβρίου 2018, παρουσία της Ισραηλινής πρέσβη, Ιρίτ Μπεν-Αμπά, και πολλών μελών του Δ.Σ. της Ετς Χαγίμ. Η έκθεση θα παραμείνει ανοιχτή οπωσδήποτε καθ' όλο το καλοκαίρι του 2019, για να μπορέσουν να την επισκεφτούν οι περίπου 30.000 επισκέπτες που

εκτιμούμε ότι θα έχουμε τους προσεχείς μήνες.

Η έκθεση έχει ήδη εντυπωσιάσει τους επισκέπτες μας, όπως φαίνεται και στο βιβλίο επισκεπτών της. Επίσης, ο οδηγός της που τυπώθηκε από τον Lycabettus Press στην Αθήνα για τα εγκαίνια, έχει αποδειχτεί πολύ δημοφιλής και ελπίζουμε να ακολουθήσει σύντομα μία δεύτερη έκδοση. Το βιβλίο περιλαμβάνει μία σύντομη επισκόπηση της κρητο-εβραϊκής ιστορίας και όλα τα έργα της έκθεσης δίπλα σε έναν σχολιασμό του καλλιτέχνη για το θέμα των πινάκων. Οι δημιουργίες

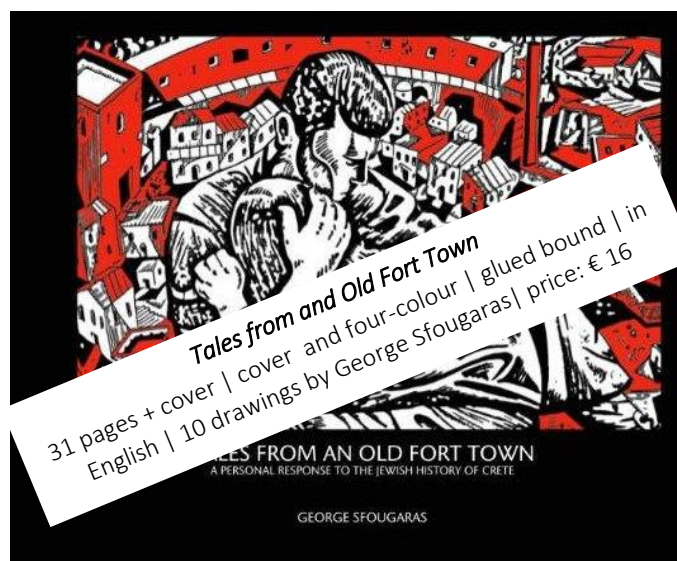

του Γιώργου συνοδεύονται από την ποιητική δουλειά της Shelly Tracey, νοτιοαφρικανίδας ποιήτριας, με λετονικές και λιθουανικές εβραϊκές ρίζες.

Ο καλλιτέχνης επίσης δώρισε μία σειρά αντιτύπων των έργων του, σκισσαρισμένων σε αρχειακό χαρτί. Το πρώτο αντίγραφο δόθηκε ήδη πριν το άνοιγμα της έκθεσής του. Το πήρε ένα ζευγάρι εβραίων από την Αυστρία και ευχόμαστε ότι έχει βρει την θέση του σε έναν βιενέζικο τοίχο. Το ζευγάρι αυτό είναι συχνόι επισκέπτες της Συναγωγής όποτε βρίσκονται στα Χανιά, αισθάνονται ένα δέσιμο με το μέρος και την ηρεμία του. Με αφορμή αυτήν την τελευταία επίσκεψή τους, εξέφρασαν την χαρά τους για την καλή κατάσταση του κτιρίου. Όταν τους ρωτήσαμε για τον λόγο για τον οποίο αγόρασαν τον πίνακα, είπαν απλά: «είναι κάπως σκοτεινός, τόσο όσον αφορά το θέμα του, όσο και την τεχνική του» κι έτσι, στα μάτια τους, ο χαμός της εβραϊκής κοινότητας της Κρήτης κατά τον πόλεμο απεικονιζόταν εύγλωττα. Στην αρχή της επίσκεψής τους ήθελαν μονάχα να ρίξουν μία γρήγορη ματιά στο Μίκβε, όμως απορροφήθηκαν από τα έργα του Γιώργου μόλις τα αντίκρυσαν. Έτσι, ήταν τελικά μια αυθόρμητη αγορά, που ακολουθήθηκε από μία όμορφη συζήτηση. Τι τους κάνει να επιστρέφουν συνεχώς στην Συναγωγή; Λένε ότι κάθε φορά ανακαλύπτουν κάτι καινούργιο.

Κάποια αντίγραφα είναι ακόμη διαθέσιμα και μπορεί κανείς να τα παραγγείλει στο γραφείο της Ετς Χαγίμ. Όλα τα έσοδα στηρίζουν απευθείας την Ετς Χαγίμ. Επίσης, δημιουργήσαμε μία σειρά από κάρτες που έχουν σε μικρό μέγεθος τα έργα της έκθεσης.

Κατά την διάρκεια της επίσκεψης του Γιώργου για τα εγκαίνια είχαμε την χαρά να μάθουμε περισσότερα για την οπτική της δουλειάς του, με την οποία εξερευνά θέματα σχετικά με μετανάστευση και την πολιτισμική κληρονομιά. Είναι συντονιστής του προγράμματος *Focus on Identity*, μίας ομάδας 19 καλλιτεχνών από 12 χώρες. Σε μία πρόσφατη δουλειά του δημιούργησε ένα βιβλίο

για το Εμιράτο της Κρήτης (πρόσφατη δημοσίευση από τον Mehri Publications, στο Λονδίνο, με τίτλο "Tales from the Castle of the Moat. The Forgotten Conquerors"). Ένα άλλο προσφυλές θέμα των δουλειών του είναι οι δημιουργικοί χάρτες με δια-ιστορική ή προσωπική επικέντρωση. Αυτό οδήγησε και στην δεύτερη συνεργασία μας.

Χάρτης για αυτό-ξεναγήσεις στην εβραϊκή συνοικία των Χανίων

Πολύ συχνά, κατά την διάρκεια των ξεναγήσεων στον χώρο της Συναγωγής, οι επισκέπτες διερωτώνται για πληροφορίες που αφορούν και την υπόλοιπη εβραϊκή συνοικία. Μέχρι τώρα η απάντηση που δίναμε ήταν ότι είναι δύσκολο να περιηγηθεί κανείς στην συνοικία και να εντοπίσει σημεία ενδιαφέροντος για την εβραϊκή ιστορία, αν δεν ξέρει πού να στραφεί, τι να κοιτάξει. Για αρκετό διάστημα είχαμε την επιθυμία να ασχοληθούμε με την δημιουργία ενός χάρτη για αυτό-ξεναγήσεις στην

εβραϊκή των Χανίων.

Τον Οκτώβριο του 2017 ο ραβίνος Αθηνών, Γαβριήλ Νεγρίν, μας είχε ζητήσει να ετοιμάσουμε μία ξεναγήση στην εβραϊκή συνοικία των Χανίων για τα μέλη της κοινότητας Αθηνών που θα επισκέπτονταν την πόλη. Με αυτήν την αφορμή δημιουργήσαμε μία σειρά σημειω-σταθμών που δίνουν την αίσθηση της εβραϊκής συνοικίας στον επισκέπτη. Οι πληροφορίες ήταν αρκετές και επέτρεπαν την δημιουργία μίας αφήγησης γύρω από

μία ξενάγηση στην γειτονιά. Αυτό που έλειπε όμως ήταν η απεικόνιση των σημείων σε έναν χάρτη.

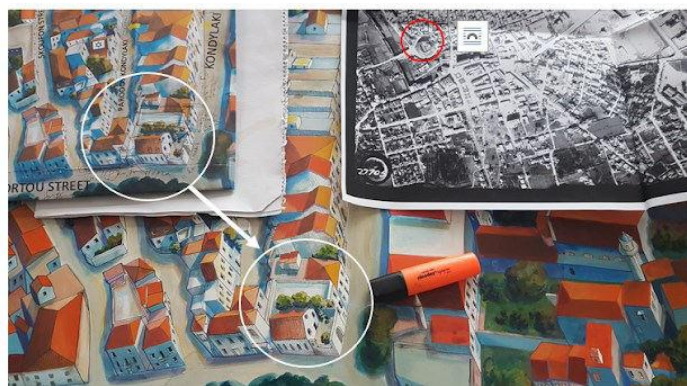
Η προηγούμενη θαυμάσια συνεργασία μας με τον Γιώργο Σφουγγαρά, τον Κρητικό καλλιτέχνη που δραστηριοποιείται στην Μεγάλη Βρετανία, και η προηγούμενη ενασχόλησή του με χάρτες, μας έδωσαν την ευκαιρία να ξεκινήσουμε μία σχετική συνεργασία: ένας χάρτης για την εβραϊκή συνοικία για όσους θέλουν να περιηγηθούν μόνοι τους στην περιοχή.

Η πρώτη φάση της συνεργασίας ξεκίνησε με την προσφορά της εθελόντριας της Συναγωγής, της Μάικε, στην λήψη φωτογραφιών των κτιρίων που βρίσκονται στην εβραϊκή. Οι φωτογραφίες αυτές, μαζί με αρχεία που έχουν εντοπιστεί από την ιστορική έρευνα που πραγματοποιείται στην Συναγωγή, και σε συνδυασμό με τους τρέχοντες χάρτες της πόλης, αποτέλεσαν για τον Γιώργο την βάση για να μελετήσει και να κατανοήσει την

2019/02/map-hania-crete.html).

Μία πρόκληση ήταν, βέβαια, η πραγματικότητα την οποία έπρεπε να απεικονίζει ο χάρτης: από την μία έπρεπε να είναι ένας χάρτης ακριβής, ώστε να μπορεί να χρησιμεύσει για την περιήγηση των επισκεπτών. Από την άλλη, έπρεπε να είναι ένας χάρτης που αναβιώνει την αίσθηση της εποχής που ήταν εβραϊκή γειτονιά. Για παράδειγμα, ο Γιώργος θέλησε να συμπεριλάβει την συναγωγή Μπεθ Σαλώμ που δεν υπάρχει σήμερα, και αρχικά βάσισε την απεικόνισή της στο «σχέδιο που έχει η Ετς Χαγίμ, αλλά με διαφορετικό προσανατολισμό της αυλής». Αυτές οι προκλήσεις, καθώς και η αίσθηση ότι θα ήταν καλύτερο να δοκιμάσουμε την πρώτη εκδοχή του χάρτη επί τόπου, μας οδήγησε στο να καλέσουμε τον Γιώργο στα Χανιά για παραμονή μίας εβδομάδας στα μέσα Μαρτίου.

Την μέρα της άφιξής του ξεκινήσαμε με ένα γεύμα εργασίας (με

γειτονιά. Ακολούθησε η δουλειά του καλλιτέχνη με κάθε λεπτομέρεια: πρώτα σχεδίασε την βάση και έπειτα «κατασκεύασα τα κτίρια σε απεικόνιση τρισδιάστατη, σηκώνοντάς τα από τις βάσεις τους, από το αποτύπωμά τους. Αυτό το μέρος της σχεδίασης ήθελε περισσότερη προσοχή, καθώς, για να φαίνονται οι προσόψεις των κτιρίων, η απεικόνιση έπρεπε να έχει κλίση», εξηγεί και στο blog του (<https://georgesfougaras.blogspot.com/>

πίατα που σέρβιρε ο Νίκος τα σαββατοκύριακα στο σπίτι του σε φίλους) στο οποίο καταστρώσαμε το πρόγραμμα της εβδομάδας. Την επόμενη μέρα ο Γιώργος έκανε βόλτες στην γειτονιά και ξεκίνησε επιτόπου σκικτσάρισμα. Την Δευτέρα, 18 Μαρτίου, έτυχε να

Εξερευνώντας τις διαδρομές μέσα στην εβραϊκή συνοικία με τον ραβίνο Γαβριήλ Νεγρίν, τον Γιώργο Σφουγγαρά και την Πρόεδρο του Δ.Σ., Marianna Vinther.

βρίσκεται στα Χανιά ο ραββίνος Γαβριήλ Νεγρίν, ο οποίος συνόδευσε τον Γιώργο και το προσωπικό της Συναγωγής στην βόλτα που κάναμε στην εβραϊκή, σε μία προσπάθεια να ορίσουμε τα ακριβή όρια και το μέγεθος της κατεστραμμένης σήμερα συναγωγής Μπεθ Σαλώμ. Επίσης, ακολουθήσαμε την πορεία που προτείνουμε να χρησιμοποιηθεί και στον χάρτη, ώστε να βεβαιωθούμε για την σημασία των στάσεων που έχουμε επιλέξει.

Την επόμενη ημέρα πραγματοποιήσαμε ένα ραντεβού με τον τοπικό ιστοριοδίφη Μανώλη Μανού-σακα, ο οποίος διαθέτει μία τεράστια συλλογή ιστορικών φωτογραφιών κι έχει δημοσιεύσει στοιχ-εία τόσο για την Μπεθ Σαλώμ, όσο και για την Ετς Χαγίμ στην τοπική εφημερίδα. Τα ευρήματα της πρώτης ημέρας και η συνάντηση με τον κ. Μανούσακα έδωσαν στον Γιώργο την ευκαιρία να επανεξετάσει την θέση της Μπεθ Σαλώμ στον πρόχειρο χάρτη (βλ. την φωτογραφία αριστερά). Επίσης, καταλήξαμε να συμπεριληφθεί στον χάρτη κι ένα «κτίριο-φάντασμα» στο τέλος της οδού Κονδυλάκη, ώστε να φανεί ότι το μέτωπο προς την θάλασσα ήταν μέχρι και

μετά την απώλεια της κοινότητας στον πόλεμο κλειστό.

Την Τετάρτη, 20 Μαρτίου, περπατήσαμε στις στάσεις ενδιαφέροντος που έχουμε ορίσει εκτός της εβραϊκής συνοικίας. Ανάμεσά τους περιλαμβάνεται το πρώην εβραϊκό νεκροταφείο που ήταν στην Νέα Χώρα, στην δυτική πλευρά της πόλης. Επίσης, περιλαμβάνονται το σπίτι του Ιωσήφ Βεντούρα και το κτίριο του Ιστορικού Αρχείου Κρήτης, το οποίο ήταν ιδιοκτησία μίας εβραϊκής οικογένειας. Το απόγευμα της ίδιας μέρας ο Γιώργος πήρε μέρος στο έρεβ Πουρίμ και διάβασε από την Δίληψη της Εσθήρ.

Η τελευταία μέρα της παραμονής του Γιώργου εδώ ήταν ημέρα συλλογής περαιτέρω υλικού για να το πάρει μαζί του και να μπορέσει να δουλέψει την ολοκλήρωση του χάρτη. Στα τέλη Μαρτίου μας έστειλε την τελική εκδοχή, την οποία αυτή την περίοδο δουλεύουμε για να συμπληρώσουμε ως προς την αφήγηση και το οπτικό υλικό.

Ο Γιώργος, πέραν των παραπάνω, πρόσφερε γενναιόδωρα όλο το υλικό που δούλεψε στα πλαίσια της προετοιμασίας του χάρτη στην Συναγωγή, για να το χρησιμοποιήσουμε με όποιον τρόπο κρίνουμε ότι θα στηρίξει την Ετς Χαγίμ. Αποφασίσαμε να αξιοποιήσουμε την δυνατότητα που μας έδωσε και, ταυτόχρονα, να τον τιμήσουμε εκδίδοντας επιλεγμένα έργα του στο ερχόμενο διαθρησκευτικό ημερολόγιο της Ετς Χαγίμ. Το να του στείλουμε πολλά αντίγραφα από το ημερολόγιο του 2019-2020 θα είναι η ελάχιστη ένδειξη ευχαριστιών που μπορούμε να του εκφράσουμε. Θα χαρούμε να συνεχίσουμε την συνεργασία μας με έναν άνθρωπο που έχει δείξει με πολλούς τρόπους την εκτίμησή του και την στήριξή του στην Ετς Χαγίμ και ελπίζουμε να τον καλωσορίσουμε ξανά κοντά μας!

Το Διαθρησκευτικό Ημερολόγιο της Ετς Χαγίμ 2019-2020

Συνεχίζουμε την παράδοση της Ετς Χαγίμ και ετοιμάζουμε την έκδοση του Διαθρησκευτικού Ημερολογίου για το 2019-2020. Όπως πάντα, το ημερολόγιο θα περιλαμβάνει τις εβραϊκές, χριστιανικές και μουσουλμανικές γιορτές, σχολαστικά επιμελημένες από την εθελόντριά μας, Μάικε. Η έκδοση αυτή θα καλύπτει την περίοδο από τον Σεπτέμβριο του 2019 έως τον Δεκέμβριο του 2020. Την ψηφιακή και εκδοτική επιμέλεια έχει και πάλι ο Νίκος Αφεντάκης. Τα έργα, σχέδια του Γιώργου Σφουγγαρά, σας καλούν να περιηγηθείτε στην εβραϊκή

συνοικία των Χανίων κι έτσι να έχετε πιο κοντά σας την Ετς Χαγίμ. Μπορείτε να παραγγείλετε το ημερολόγιο από το γραφείο της Συναγωγής. Όλα τα έσοδα από τα ημερολόγια στηρίζουν άμεσα την λειτουργία της Ετς Χαγίμ.

Το 5780 (2019-2020) ευελπιστούμε να εφαρμόσουμε την ιδέα ενός από τα μέλη της χαβουρά, να προωθήσουμε περαιτέρω και στην πράξη την βασική ιδέα αυτού του ημερολογίου. Θα σας ενημερώσουμε για την εξέλιξη αυτή, που σχεδιάζεται υπό τον

τίτλο «Χανιά 5780, 1441, 2019-2020».

Heritage Contact Zone: η συνάντηση στην Βουδαπέστη και η έκθεση *Παράλληλες Οπτικές Γωνίες* στην Κρήτη

Από την έναρξη του προγράμματος Heritage Contact Zone, τον Σεπτέμβριο του 2018, οι δραστηριότητες της ομάδας στα Χανιά έχουν αρχίσει να παίρνουν μορφή. Στο πρόγραμμα αυτό η Ετς Χαγίμ δουλεύει με 6 ακόμη εταίρους από όλη την Ευρώπη: το Castrum Peregrini, στο Άμστερνταμ (NL), το Ινστιτούτο Γκάιτε, στη Λυόν (DE), τον οργανισμό Human Platform, στη Βουδαπέστη (HU), την Τιμισοάρα Ευρωπαϊκή Πολιτιστική Πρωτεύουσα (RO), το Ευρωπαϊκό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο της Φλωρεντίας (IT) και το δίκτυο Culture Action Europe, στις Βρυξέλλες (BE). Το πρόγραμμα επικεντρώνεται στην παραγκωνισμένη και στην διεκδικούμενη ευρωπαϊκή κληρονομιά και καλεί κοινότητες και πολίτες να αναδείξουν νέες προσεγγίσεις της, οι οποίες θα εκτεθούν σε εκθέσεις σε 5 συνεργαζόμενες χώρες και σε μία διαδικτυακή έκθεση που θα γιορτάζει το Ευρωπαϊκό Έτος Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

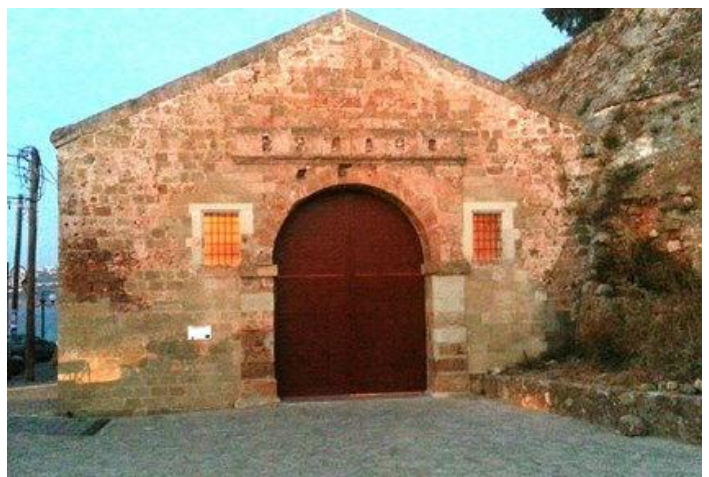
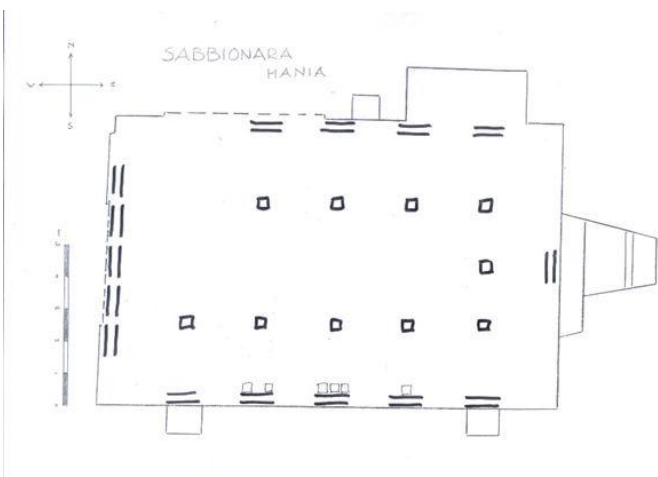
Λογότυπα των συνεργαζόμενων φορέων για την έκθεση στα Χανιά

Για την έκθεση που αφορά τα Χανιά η Ετς Χαγίμ συνεργάζεται με τον Μη Κερδοσκοπικό Οργανισμό Νέοι Πολίτες του Κόσμου και τον επιμελητή καλλιτέχνη Konstantin Fischer, ο οποίος είναι μέλος της χαβουρά της Ετς Χαγίμ επί μακρόν. Υπό τον τίτλο «Παράλληλες Οπτικές Γωνίες: πολιτιστική κληρονομιά και διαπολιτισμικός διάλογος» η έκθεση αυτή προσεγγίζει την κρητική

ιστορία και κληρονομιά από δέκα διαφορετικές γωνίες, δηλαδή από οπτικές που συνήθως δεν αποτελούν κομμάτι της κυρίαρχης αφήγησης. Σε συμφωνία με το ευρύτερο πλαίσιο του προγράμματος, ο καλλιτέχνης εμπλέκει μέλη του κοινού στην δημιουργία της έκθεσης. Από τον Φεβρουάριο έχουν πραγματοποιηθεί εργαστήρια με συμμετέχοντες και συμμετέχουσες από διαφορετικές αφετηρίες. Ο ίδιος ο καλλιτέχνης περιγράφει την μέχρι στιγμής διαδικασία ως εξής: «τα εργαστήριά μας είναι σχεδιασμένα έτσι, ώστε να επιτρέπουν σε όσους και όσες συμμετέχουν να αντιληφθούν ότι όλες οι αφηγήσεις είναι κατασκευές, είτε πρόκειται για τις κυρίαρχες, είτε για τις επιμέρους και τις παράλληλες, είτε πρόκειται για τις αφηγήσεις των εμπλεκόμενων, είτε για τις έξωθεν. Βάσει αυτού οι συμμετέχοντες διαπραγματεύονται σε ποιον βαθμό εμπλέκονται στην προσωπική τους αφήγηση, διερωτώνται κατά πόσο αυτή είναι ομοιογενής, επαναδιαπραγματεύονται σε ποιον βαθμό, για ποιον λόγο και με ποιους τρόπους αισθάνονται αποκλεισμένοι. Εν τέλει, αποφασίζουν τι θέλουν να πουν στο κοινό για τον εαυτό τους μέσα από ένα αντικείμενο και μία ιστορία που βάζει το αντικείμενο σε κάποιο νοηματολογικό πλαίσιο».

Τέσσερις από τους συνεργάτες του προγράμματος έχουν ήδη εγκαινιάσει εκθέσεις στα πλαίσια του Heritage Contact Zone και βρίσκονται ονλάιν τα πρώτα αντικείμενα και οι πρώτες ιστορίες στον ιστότοπο του προγράμματος: www.heritagecontactzone.com

Η έκθεση των Χανίων θα είναι ανοιχτή για το κοινό κατά το δεύτερο μισό του Οκτωβρίου, όταν θα γίνεται το διάρκειας δύο εβδομάδων αφιέρωμα στα 20 χρόνια από τον επανεγκαινiasμό της Συναγωγής. Σύμφωνα με τον

επιμελητή καλλιτέχνη «είναι στόχος μας να αναδείξουμε τον πολιτισμικό πλούτο τόσο της περιοχής μας συγκεκριμένα, όσο και της ευρύτερης περιοχής. Η ανάδειξη αυτή στο ευρύ κοινό θέλει να μεταφέρει το μήνυμα ότι η πολιτισμική ποικιλία είναι τόσο μία δύναμη, όσο και μία ευκαιρία για τα Χανιά, την Κρήτη, την Ελλάδα. Στοχεύουμε να χτίσουμε γέφυρες εκεί που σήμερα οι πληθυσμοί χωρίζονται από τα στερεότυπα. Το χτίσιμο των γεφυρών έχει αρχίσει ήδη με τα εργαστήρια». Η έκθεση θα φιλοξενηθεί στην Σαμπιονάρα, μία πύλη των ιστορικών τειχών των Χανίων. Στις 4 και 5 Φεβρουαρίου οι συνεργάτες από τους εταίρους Human Platform, έναν οργανισμό-ομπρέλα για

Λογότυπο για το «Ζωντανό Μνημείο»

που είναι μέλη της Human Platform.

Η συνάντηση των συνεργατών έγινε στο Ινστιτούτο Πολιτικής Ιστορίας (Politikatörténeti Intézet), μία συμβολική τοποθεσία ακριβώς απέναντι από την ουγγρική βουλή. Ο χώρος αυτός ήταν το Ινστιτούτο της Ιστορίας του Κόμματος του Σοσιαλ-εργατικού ουγγρικού κόμματος από το 1957 έως το 1989. Σήμερα αποτελεί

τις ουγγρικές μη κερδοσκοπικές οργανώσεις, φιλοξένησε στην Βουδαπέστη την 2η συνάντηση του προγράμματος. Οι συνεργάτες από πλευράς Ουγγαρίας είναι, συγκεκριμένα, οι ακτιβιστές της πρωτοβουλίας για το «Ζωντανό Μνημείο» (Eleven Emlékmű),

Λεπτομέρεια από «Ζωντανό αντι-Μνημείο»

ένα ιδιωτικό ερευνητικό και αρχειακό ινστιτούτο με επικέντρωση σε θέματα ιστορικά και κοινωνικά και έτερο πόλο σε σχέση με την τρέχουσα ακροδεξιά ουγγρική κυβέρνηση του Βίκτωρα Ορμπάν, που προσπαθεί να κατάσχει από το ινστιτούτο τόσο το αρχειακό υλικό, όσο και το ίδιο το κτίριο. Η καφκική ατμόσφαιρα του κτιρίου – με άδεια τα ράφια και πολλούς χώρους του – αντικατοπτρίζει αυτήν την διαμάχη.

Οι ακτιβιστές του «Ζωντανού Μνημείου» έχουν κοινές πεποιθήσεις ενάντια στην κυβέρνηση Ορμπάν. Για την ακρίβεια, η ίδια η πρωτοβουλία τους ξεκίνησε από τα σχέδια της κυβέρνησης αυτής για ένα μνημείο που αφορούσε τα θύματα της γερμανικής εισβολής στην Ουγγαρία και που ήγειρε τεράστιες αντιδράσεις. Το μνημείο που είχε σχεδιαστεί, αγνοώντας την ιστορία, υιοθετούσε την άποψη ότι όλοι οι Ούγγροι ήταν θύματα της εισβολής. Αγνοούσε έτσι το γεγονός ότι πολλοί Ούγγροι Εβραίοι έπεσαν θύματα όχι μόνο των κατακτητών, αλλά και των Ούγγρων συνεργατών τους. Η αφήγηση αυτή εξαγρίωσε πολλούς Ούγγρους, εβραίους και μη, που εξέφρασαν την αντίδρασή τους σε μία συγκέντρωση (flash mob) που οργανώθηκε στις 23 Μαρτίου 2014 στην Πλατεία Ελευθερίας (Szabadság tér), το σημείο δηλαδή που επρόκειτο να τοποθετηθεί το νέο μνημείο. Ο κόσμος άναψε κεριά και τοποθέτησε πέτρες και προσωπικά αντικείμενα (π.χ. φωτογραφίες, γράμματα, στυλό, βιβλία κ.α.) προς ανάμνηση των θυμάτων του Ολοκαυτώματος. Το σύνολο αυτών κατέληξε να ονομαστεί «Ζωντανό Μνημείο», μία δημόσια εγκατάσταση που έδωσε το όνομά της και στο κίνημα.

Έκτοτε, οι ακτιβιστές του μνημείου συγκεντρώνονται συχνά στον χώρο για να επιβλέπουν και να συντηρούν

Ο ακτιβιστής András Rényi εξηγώντας για το μνημείο

το μνημείο. Επίσης, οργανώνουν συναντήσεις σε άλλα σημεία της πόλης για κύκλους συζητήσεων, στους οποίους συμμετέχουν πλήθος ανθρώπων που μοιράζονται τις προσωπικές και οικογενειακές ιστορίες τους, σε μία προσπάθεια να διαπραγματευτούν την δύσκολη ιστορία και μνήμη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Στο λογότυπο του «Ζωντανού Μνημείου» οι δύο αντικριστές καρέκλες συμβολίζουν την σημασία του διαλόγου στην προσέγγισή τους. Τελικά, βέβαια, η κυβέρνηση Ορμπάν έχτισε το μνημείο που ξεκίνησε όλη την διαμάχη, χωρίς να προηγηθεί δημόσιος διάλογος.

Εκπαιδευτικές δραστηριότητες

Αναφορά για τις εκπαιδευτικές δράσεις της Ετς Χαγίμ

Το 2019 έχει σημειωθεί μια σημαντική πρόοδος στο κομμάτι των εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων της Συναγωγής. Σημαντική συμβολή στην εξέλιξη αυτή είχε η πραγματοποίηση του ετήσιου σεμιναρίου του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδος στα Χανιά, πέρυσι τον Μάιο. Το σεμινάριο αυτό απευθυνόταν σε δασκάλους και καθηγητές απ' όλο το νησί και απέδωσε τους πρώτους καρπούς του άμεσα στο τρέχον ακαδημαϊκό έτος. Περίπου 15 σχολεία είτε έχουν επισκεφτεί την Συναγωγή Ετς Χαγίμ, είτε έχουν προσκαλέσει το προσωπικό της Συναγωγής στον χώρο τους για την παρακολούθηση εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων. Ορισμένες από τις δραστηριότητες αυτές συνδέονται με την εκπαίδευση του Ολοκαυτώματος, ενώ άλλες επικεντρώνονται στην ιστορία των Κρητών Εβραίων. Ο κοινός παρονομαστής και των δύο προσεγγίσεων, και ο στόχος όλων των εκπαιδευτικών παρεμβάσεων, είναι να επεξεργαστούν οι μαθητές και οι μαθήτριες την σημασία, τις πρακτικές και

Όμως, όπως τόνισε και ένας από τους ιδρυτές του «Ζωντανού Μνημείου», ο András Rényi, «το κρατικό μνημείο ποτέ δεν έγινε αποδεκτό και δεν χρησιμοποιείται για δημόσιες εκδηλώσεις. Επομένως, είναι ένα μνημείο νεκρό».

Η επόμενη συνάντηση του προγράμματος θα πραγματοποιηθεί τον Ιούνιο στην Μασσαλία. Στα Χανιά θα φιλοξενηθεί συνάντηση τον Οκτώβριο του 2019, κατά την διάρκεια των εκδηλώσεων των 20 χρόνων της Ετς Χαγίμ.

προκατασκευασμένα. Το προσωπικό της Ετς Χαγίμ βρίσκεται σε διαδικασία δημιουργίας ποικίλων εκπαιδευτικών δράσεων. Για τον σχεδιασμό των δράσεων αυτών λαμβάνονται υπόψη τα ακόλουθα: η σχολική βαθμίδα των εμπλεκόμενων μαθητών-μαθητριών, τυχόν προετοιμασία που έχουν κάνει μέσα στην τάξη, ο σκοπός της ανάμιξής τους με αυτό το γνωστικό πεδίο και, βέβαια, οι παιδαγωγικές μέθοδοι που ενδείκνυνται για καθεμιά περίπτωση.

Έτσι, μέχρι στιγμής οι δράσεις με τα σχολεία συνοψίζονται ως εξής:

Α) επισκέψεις γενικού ενδιαφέροντος από σχολεία που έρχονται στην Συναγωγή για μία συνοπτική επίσκεψη: η αποτελεσματικότερη μέθοδος σε αυτές τις περιπτώσεις επιτυγχάνεται με την χρήση αντιγράφων θρησκευτικών αντικειμένων, με τα οποία έχουμε δημιουργήσει μία εκπαιδευτική βαλίτσα εύκολης πρόσβασης. Χρησιμοποιώντας την περιγράφουμε συνοπτικά τις

τις προκλήσεις της συμβίωσης και της διαφορετικότητας.

Τα εκπαιδευτικά πακέτα που χρησιμοποιούνται δεν είναι

βασικές λειτουργίες μίας συναγωγής. Επιπλέον, μία συλλογή φωτογραφιών της εβραϊκής γειτονιάς των Χανίων, καθώς και ορισμένων μελών της προπολεμικής

εβραϊκής κοινότητας της πόλης, χρησιμοποιούνται για να περιγραφεί η παρουσία της στην τοπική ιστορία με την οποία οι μαθητές έχουν κάποια εξοικείωση.

Β) επισκέψεις από δημοτικά σχολεία, τα οποία συμπεριλαμβάνουν την Συναγωγή σε ένα ευρύτερο πλάνο επισκέψεων τού να γνωρίσουν οι μαθητές-μαθήτριες «τον άλλον», τον «όχι-τόσο-γνωστό». Η πλειοψηφία των παιδιών αυτών δεν έχουν καμία γνώση για την εβραϊκή παρουσία στα Χανιά κατά τους προηγούμενους αιώνες. Ενίοτε έχουν εντοπιστεί και αντι-εβραϊκά στερεότυπα στα παιδιά. Ο κύριος στόχος σε αυτές τις περιπτώσεις από μεριάς Συναγωγής είναι να βοηθήσουν τα παιδιά να αισθανθούν άνετα στον χώρο της Συναγωγής και να αποκομίσουν από τον χώρο μία εμπειρία που θα τους εξοικειώσει με τον χώρο. Ένα παράδειγμα δραστηριότητας που εφαρμόζεται σε αυτές τις περιπτώσεις είναι η χρήση μίας λίστας φωτογραφιών με αντικείμενα από τον εβραϊσμό και τον χριστιανισμό. Ζητείται από τα παιδιά να περιηγηθούν στον χώρο της Συναγωγής και στον εξωτερικό χώρο γύρω απ' αυτήν και να αναζητήσουν τα αντικείμενα που τους δίνονται στην λίστα φωτογραφιών. Έπειτα ξανασυναντιόμαστε όλοι και όλες μαζί μέσα στην Συναγωγή και συζητάμε για τα αντικείμενα που εντόπισαν τα παιδιά, γι' αυτά που δεν εντόπισαν, για το ποια βρίσκονται σε ναούς άλλων θρησκειών και ποια σε συναγωγές, για το ποια είναι κοινά, για τον συμβολισμό τους. Μιας και η άσκηση αυτή στοχεύει πρωτίστως στην αισθητηριακή κινητοποίηση των παιδιών, στην λίστα των φωτογραφιών χρησιμοποιούνται εξίσου και μη θρησκευτικού περιεχομένου αντικείμενα, όπως η λιμονούλα με τα ψάρια.

Γ) Επισκέψεις από σχολεία στα πλαίσια του μαθήματος των θρησκευτικών: στις περιπτώσεις αυτές οι δάσκαλοι έχουν κάνει κάποια στοιχειώδη προετοιμασία στην τάξη όσον αφορά τις διαφορετικές θρησκευτικές τελετές. Κατά περίπτωση χρησιμοποιείται μέρος του παραπάνω αναφερθέντος εκπαιδευτικού υλικού και με αφορμή αυτό επιδιώκεται η ανάπτυξη λεπτομερέστερων συζητήσεων κατά την επίσκεψη, μιας και ο ίδιος ο χώρος δίνει το ερέθισμα για περαιτέρω προβληματισμό των μαθητών και των μαθητριών.

Δ) επισκέψεις από σχολεία στα πλαίσια του μαθήματος της τοπικής ή γενικής ιστορίας: σε αυτές τις περιπτώσεις χρησιμοποιείται μία ποικιλία υλικών, σύμφωνα με τον διαθέσιμο χρόνο και το γνωστικό υπόβαθρο των παιδιών. Μία φωτογραφία από το εσωτερικό της Μπεθ Σαλώμ – της δεύτερης συναγωγής των Χανίων που σήμερα δεν σώζεται – την ημέρα άφιξης του τότε

βασιλιά Κωνσταντίνου, το 1913· μερικές σελίδες από έναν εκλογικό κατάλογο του 1906 στην πόλη των Χανίων, όπου φαίνονται τα ονόματα των χριστιανών, μουσουλμάνων κι εβραίων ψηφοφόρων· μία σειρά εγγράφων που αναφέρονται στο εβραϊκό νεκροταφείο της πόλης μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1940. Όλα τα παραπάνω αποτελούν παραδείγματα υλικού που χρησιμοποιούμε σε αυτές τις επισκέψεις.

Ε) υλικό για την διδασκαλία του Ολοκαυτώματος: ένα πυκνό εκπαιδευτικό πακέτο που συγκεντρώνει σε λίγες διδακτικές ώρες την ιστορία του Ολοκαυτώματος και το περιβάλλον μέσα στο οποίο διαπράχθηκε, τόσο στην Ελλάδα, όσο και σε όλη την Ευρώπη. Το υλικό αυτό στηρίζεται αφενός σε μία αφήγηση που πατάει πάνω σε μία ιστορική γραμμή των δεκαετιών 1930-1940 και, αφετέρου, σε 5 επιλεγμένες πρωτογενείς πηγές που συνοδεύονται από συγκεκριμένες ερωτήσεις. Το υλικό αυτό μπορεί να χρησιμοποιηθεί, επίσης, σε επισκέψεις που σχετίζονται με την εβραϊκή ιστορία ή με την ιστορία του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Μέχρι στιγμής έχει εφαρμοστεί σε σχολεία όπου το προσωπικό της Συναγωγής έχει κληθεί για να κάνει σχετική παρουσίαση για την Διεθνή Ημέρα Μνήμης Θυμάτων του Ολοκαυτώματος.

Στ) υλικό για την «Νύχτα των Κρυστάλλων»: σε αυτό χρησιμοποιείται μια αναφορά για τα γεγονότα του Νοεμβρίου 1938 στην Δρέσδη. Η δραστηριότητα αναπτύχθηκε στα πλαίσια αιτήματος ενός συγκεκριμένου σχολείου, το οποίο επεξεργάστηκε τις διαδικασίες και τους μηχανισμούς που οδηγούν στον αποκλεισμό και τον ρατσισμό.

Ζ) προπαρασκευαστική συνάντηση για επίσκεψη στο Άουσβιτς: πρόκειται για πακέτο που επικεντρώνεται στην βέλτιστη προετοιμασία των μαθητών και μαθητριών για να επισκεφτούν αυτό το στρατόπεδο συγκέντρωσης και εξόντωσης. Η επίσκεψη γίνεται στα πλαίσια ενός πανελλήνιου μαθητικού διαγωνισμού βίντεο και τα σχολεία που βραβεύονται επισκέπτονται τον τόπο μνήμης στην Πολωνία. Φέτος το Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος μας ζήτησε να καλύψουμε την προετοιμασία των παιδιών που επρόκειτο να επισκεφτούν το στρατόπεδο από την Κρήτη. Ο στόχος αυτού του εκπαιδευτικού πακέτου είναι διπλός, σύμφωνα με τις παιδαγωγικές μεθόδους που έχουν γίνει κοινώς αποδεκτές: αφενός, οι μαθητές πρέπει να λάβουν μία συγκροτημένη γνώση για την ιστορία του Ολοκαυτώματος, ώστε η επίσκεψή τους σε αυτόν τον τόπο μνήμης να μην τους εκπλήξει και να μην τους σοκάρει. Κεντρικό ζητούμενο, δηλαδή, είναι τα παιδιά να

γνωρίζουν τι πάνε να δουν. Κατά δεύτερον, οι μαθητές και οι μαθήτριες πρέπει να ενθαρρυνθούν να εκφράσουν τα συναισθήματά τους και να μην ντραπούν να διεκδικήσουν τον προσωπικό τους χώρο και χρόνο κατά την διάρκεια της επίσκεψης εκεί, εφόσον αισθανθούν ότι θέλουν να κάνουν κάτι τέτοιο. Προκειμένου να κατορθωθεί αυτό ένα μέρος της προετοιμασίας αφιερώνεται στην συζήτηση για τα συναισθήματά τους για την επικείμενη επίσκεψη, συζήτηση που εξελίσσεται με κατευθυνόμενες μεθόδους.

Η) Αυτήν την περίοδο ετοιμάζουμε υλικό για την ιστορία της Άννας Φρανκ, το οποίο θα εφαρμοστεί για πρώτη φορά σε σχολείο της περιφέρειας των Χανίων, κατόπιν δικού του αιτήματος. Παράλληλα, βρίσκεται ακόμη σε διαδικασία πρώτων συζητήσεων μία εκπαιδευτική συνεργασία που θα αφορά ένα διαθηρησκευτικό εκπαιδευτικό πακέτο για τους κοινούς τόπους του ιουδαϊσμού, του χριστιανισμού και του ισλάμ.

Πέραν των συγκεκριμένων προγραμμάτων, η Συναγωγή προσφέρει υλικό και υποστήριξη σε καθηγητές/-τριες που αναζητούν την πραγματοποίηση εκδηλώσεων και προγραμμάτων σχετικών με την εβραϊκή παρουσία στην Ελλάδα και την Κρήτη (βλ. σχετικές παρουσιάσεις παρακάτω).

Η ανάδραση για τις εκπαιδευτικές δραστηριότητες της Ετς Χαγίμ είναι ήδη ενθουσιώδης και έχουμε την χαρά

να συνδράμουμε στην εκπαίδευση των νέων μαθητών και μαθητριών για την γνωριμία με τον «άλλον», που στην Ελλάδα του σήμερα μπορεί να αναφέρεται στον μη-λευκό ή τον μη-χριστιανό-ορθόδοξο ή στον απόγονο μη-γεννημένων-στην Ελλάδα γονέων.

Το εκπαιδευτικό υλικό θα αρχίσει σιγά-σιγά να διατίθεται και στην ιστοσελίδα της Συναγωγής. Ευχαριστούμε ιδιαίτερα την εθελόντρια αυτού του έτους στην Ετς Χαγίμ, Μάικε Χάινριχ, για την πολύτιμη συνδρομή της στα προγράμματα.

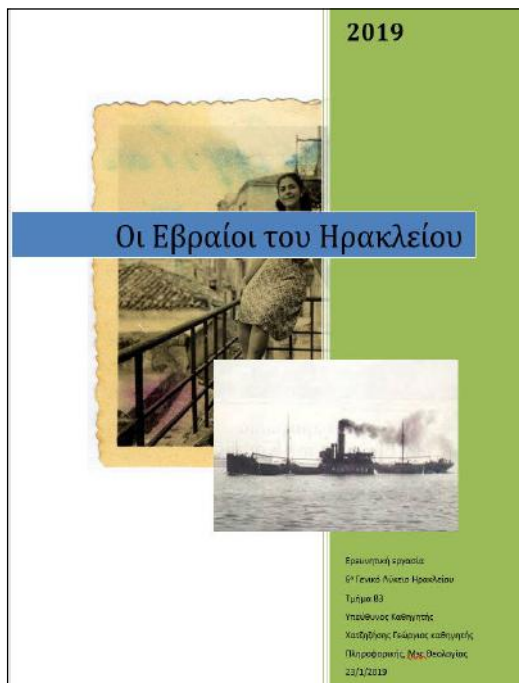

Οι Εβραίοι του Ηρακλείου: ένα σχολικό ερευνητικό πρόγραμμα του 6ου Γενικού Λυκείου Ηρακλείου

Κατά την διάρκεια της προηγούμενης σχολικής χρονιάς ορισμένοι μαθητές από το 6ο Γενικό Λύκειο Ηρακλείου ανέλαβαν την πραγματοποίηση μίας εργασίας που σχετιζόταν με την ιστορία των διαφορετικών θρησκευτικών κοινοτήτων στην πόλη του Ηρακλείου.

Όπως οι ίδιοι οι μαθητές και οι μαθήτριες αναφέρουν «γνωρίζαμε για την παλιότερη ύπαρξη καθολικών, μουσουλμάνων, αλλά αγνοούσαμε εντελώς την ύπαρξη εβραίων. Η περιέργεια οδήγησε τελικά στην μελέτη για την κοινότητα των εβραίων».

Ο υπεύθυνος καθηγητής της εργασίας ήταν ο Γεώργιος

Χατζηζήσης, καθηγητής Πληροφορικής με μεταπτυχιακό στην Θεολογία. Η εργασία παρουσιάστηκε τον Ιανουάριο του 2019 σε εκδήλωση που οργάνωσε η Ένωση Φιλολόγων Νομού Ηρακλείου.

Η παρουσίαση συνοδεύτηκε από την προβολή του ντοκιμαντέρ «Ας είναι η μνήμη σου αγάπη. Η ιστορία του Οβαδία Μπαρούχ», επιζώντα από την Θεσσαλονίκη. Η εκδήλωση οργανώθηκε στα πλαίσια της Διεθνούς Ημέρας Μνήμης Θυμάτων του Ολοκαυτώματος.

Αφιέρωμα στον ποιητή Ιωσήφ Βεντούρα και στο έργο του *Τάναϊς* Γενικό Λύκειο Γαζίου Ηρακλείου – Δήμος Μαλεβιζίου

Την Παρασκευή, 1 Μαρτίου 2019, το ΓΕΛ Γαζίου Ηρακλείου πρωτοστάτησε στην διοργάνωση δύο διαδοχικών εκδηλώσεων προς τιμή του ποιητή Ιωσήφ Βεντούρα. Η πρώτη εκδήλωση απευθυνόταν στους μαθητές του σχολείου. Επίκεντρό της ήταν η ομιλία του κ. Βεντούρα γύρω από το ποίημά του με τον τίτλο *Τάναϊς*, στην μνήμη των θυμάτων του Ολοκαυτώματος στην Κρήτη. Η συνάντηση με τα παιδιά ήταν πέραν κάθε προσδοκίας. Τον κ. Βεντούρα παρακολούθησαν 125 μαθητές. Οι 75 είχαν δουλέψει το ποίημα και το ιστορικό του πλαίσιο στην τάξη, στο μάθημα της Λογοτεχνίας, ενώ οι 50 είχαν δουλέψει μόνο το ιστορικό πλαίσιο στο μάθημα της Ιστορίας. Η συνάντηση κράτησε 2 ώρες και, ενόσω ο ποιητής μιλούσε, τα παιδιά ήταν καθηλωμένα, ακόμη και όσα αρχικά είχαν εκφράσει αδιαφορία για το θέμα. Μετά το τέλος της ομιλίας του τον βομβάρδισαν με ερωτήσεις, ενώ μετά το κλείσιμο της συζήτησης περίπου 20 μαθητές και μαθήτριες τον περικύκλωσαν και είτε του έκαναν επιπλέον ερωτήσεις, είτε του ζήτησαν να βγάλουν μαζί selfie ή να τους υπογράψει αυτόγραφα. Οπωσδήποτε ούτε οι ίδιες οι καθηγήτριες, που είχαμε την ευθύνη για την εκδήλωση, δεν φανταζόμασταν αυτήν την ανταπόκριση από τα παιδιά! Ο κ. Βεντούρας, εκτός από άνθρωπος με «βαριά» ιστορία, είναι ένας «έφηβος» και είναι αυτό

που αντιλήφθηκαν τα παιδιά αμέσως. Αυτό ήταν το σχόλιο των ίδιων τις επόμενες μέρες στις τάξεις τους.

Το απόγευμα της ίδιας μέρας το σχολείο σε συνεργασία με τον Δήμο Μαλεβιζίου είχαν διοργανώσει μία δεύτερη εκδήλωση, ανοιχτή στο κοινό. Πέραν των μαθητών υπήρχε η συμμετοχή γονιών και συναδέλφων. Την εκδήλωση αυτή παρακολούθησαν και μαθητές/μαθήτριες και καθηγητές/καθηγήτριες από το Γενικό Λύκειο Χερσονήσου Ηρακλείου. Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει στον μαθητή Άγγελο Μαραγκάκη που μελοποίησε ένα απόσπασμα του *Τάναϊς* και το παρουσίασε στην εκδήλωση με το λαούτο του.

Ευχαριστούμε θερμά όσους συνέβαλαν στην πραγματοποίηση αυτών των εκδηλώσεων.

Μαρία Βαρούχα & Αναστασία Μπουλή
Καθηγήτριες ΓΕΛ Γαζίου

Το κυνήγι του θησαυρού στα Χανιά

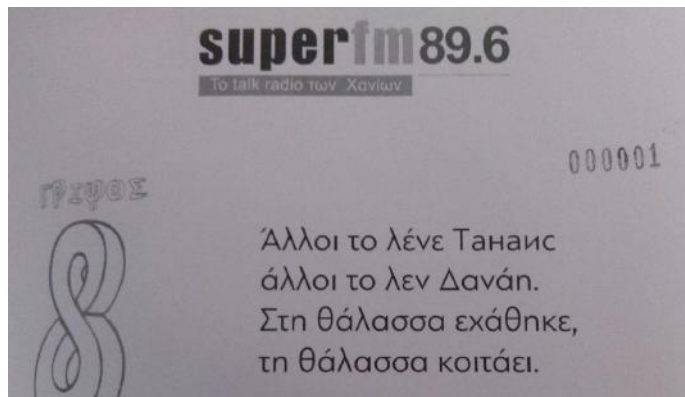
Στις 10 Μαρτίου, την τελευταία Κυριακή της Αποκριάς, διοργανώθηκε στα Χανιά από τον ραδιοφωνικό σταθμό SUPER FM για 23η χρονιά, το ετήσιο κυνήγι θησαυρού. Μέσα από 14 γρίφους οι συμμετέχοντες καλούνταν να κατευθυνθούν σε διάφορα σημεία της πόλης και απαντώντας σε κάθε γρίφο να προχωρήσουν στο επόμενο σημείο. Το παιχνίδι διοργανώνεται κάθε χρόνο από την ομάδα που νίκησε την προηγούμενη χρονιά. Στόχος των οργανωτών κάθε χρόνο είναι να γνωρίσουν οι συμμετέχοντες σημεία της πόλης που δεν είναι τόσο γνωστά στο ευρύ κοινό. Φέτος λοιπόν ένας από τους

Άνθρωποι κάθε ηλικίας πέρασαν από το σημείο και πολλοί από αυτούς μας είπαν ότι δεν είχαν προσέξει ποτέ την ύπαρξή του. Μέσα λοιπόν από τη διασκέδαση και τον συναγωνισμό του παιχνιδιού κάναμε τους Χανιώτες να δουν ξανά το μνημείο του Τάναϊς. Ο γρίφος που έπρεπε να λύσουν οι συμμετέχοντες ήταν

Άλλοι το λένε Ταναϊς,
άλλοι το λέν Δανάη.
Στη θάλασσα εκάθηκε

γρίφους αφορούσε το μνημείο για τα θύματα του ναυαγίου του *Τάναϊς*. Επιλέξαμε, ως οργανωτές, το μνημείο για να «αναγκάσουμε» τους συμμετέχοντες να περάσουν από αυτό, να το δουν και να ασχοληθούν έστω και λίγο με την ιστορία του. Ήταν επίσης σημαντικό για μας ότι το μνημείο «χρησιμοποιήθηκε» για μια εκδήλωση διαφορετικού τύπου πέρα από την επιμνημόσυνη τελετή που γίνεται εκεί κάθε χρόνο. Ο καιρός ήταν υπέροχος και ήταν μια όμορφη εμπειρία για μας να περιμένουμε την κάθε ομάδα να βρει την απάντηση του γρίφου για να προχωρήσει στο παιχνίδι.

τη θάλασσα κοιτάει.

και αναφέρεται στο όνομα του πλοίου στα ρωσικά και στα ελληνικά. Στη συνέχεια ο γρίφος υπονοεί το ναυάγιο και τη θέση του μνημείου στην παραλία του Κουμ Καπί.

Η ομάδα που έφτιαξε τους γρίφους ήταν οι: Γιαννακάκης Γιάννης, Κοκολάκη Τασούλα, Βουράκη Έλενα, Καμινάκης Νίκος, Βούρου Ντόρα, Σφακιωτάκης Σταύρος.

Παγκόσμια Ημέρα Ποίησης στο 1ο Γενικό Λύκειο Χανίων

Στις 21 Μαρτίου 2019 το 1ο ΓΕΛ Χανίων διοργάνωσε μία εκδήλωση για την Παγκόσμια Ημέρα Ποίησης. Η επιλογή του ποιητή Ιωσήφ Βεντούρα ως προσκεκλημένου γεφύρωσε την προηγούμενη εμπειρία των μαθητών/μαθητριών για την προετοιμασία της εκδήλωσης τιμής προς την Αθηνά Βαρβατάκη (βλ. σελ. 12-13), με την δύναμη της ποίησης. Ο ποιητής του *Τάναϊς*, που μνημονεύει τα θύματα του Ολοκαυτώματος στην Κρήτη, μίλησε στα παιδιά για την σημασία και την χαρά της ποίησης. Οι υπεύθυνοι καθηγητές και καθηγήτριες ήταν οι Ε. Καρτσωνάκη, Μ. Βερνάρδου, Ν. Ξανθουδάκης και Γ. Κυριακάκη.

Εβραίοι της Κρήτης

Ηλίας Δαλμέδικος

Αν και πέρασε το μεγαλύτερο μέρος της ενήλικης ζωής του σε διάφορες πόλεις της βόρειας Ιταλίας, ο εβραίος φιλόσοφος Ηλίας Δαλμέδικος (περίπου 1458-1493) γεννήθηκε στην Κρήτη. Αποτελεί μία από τις χαρακτηριστικές περιπτώσεις που τεκμη-

ρισμικότητα του νησιού κατά τον Μεσαίωνα και την Αναγέννηση. Η πρόσφατη μονογραφία μου για το φιλοσοφικό έργο του Δαλμέδικου (Elijah Del Medigo and Paduan Aristotelianism, London: Bloomsbury, 2017) είναι μία από τις πολλές μελέτες των τελευταίων ετών που είναι αφιερωμένες στην ζωή και το έργο του. Παρακάτω γίνεται μια σύντομη παρουσίαση αυτής της μοναδικής φιγούρας και της δραστηριότητας του σημαντικού κρητοεβραίου στοχαστή.

Ο Δαλμέδικος γεννήθηκε στην Κάντια (σήμερα Ηράκλειο) γύρω στο 1458. Η καταγωγή του συμπεραίνεται από σχετικές αναφορές σε λατινικές και εβραϊκές πηγές, όπου αναφέρεται ως Elijah Cretensis (Ηλίας ο Κρητικός). Η οικογένειά του, που καταγόταν από την Γερμανία, εγκαταστάθηκε στην Κρήτη τον πρώιμο 14ο αιώνα. Απόγονός της ήταν και ο διάσημος καμπαλιστής του 17ου αιώνα, ο Ιωσήφ Δαλμέδικος, ο οποίος, όπως ακριβώς και ο Ηλίας, είχε γεννηθεί στην Κάντια και πέρασε το μεγαλύτερο μέρος της ενήλικης ζωής του ταξιδεύοντας σε μακρινές χώρες. Ο ίδιος ο Ηλίας πέρασε την πρώιμη νεότητά του στην Κάντια, σε μια περίοδο που το νησί ήταν σημείο συνάντησης διαφόρων πολιτισμικών επιρροών από την Ανατολή και την Δύση: Βενετία, Βυζάντιο και, από την εβραϊκή οπτική, Ισπανία, βόρεια Αφρική, Γερμανία. Αποδεικνύεται ότι αυτή η ποικιλία επιρροών αντικατοπτρίστηκε στην ίδια την πνευματική συγκρότηση του Δαλμέδικου.

Καθώς η Κρήτη ήταν υπό ενετική διοίκηση από τον 13ο αιώνα, ο Δαλμέδικος – όπως και άλλοι κάτοικοι του νησιού – μπορούσε να ταξιδέψει στην Γαληνοτάτη και σε άλλες πόλεις της επιρροής της και το έκανε. Από το

1480 και εξής τον βρίσκουμε να μετακινείται μεταξύ Βενετίας και Πάντοβας – την διάσημη πανεπιστημιούπολη της περιοχής τού Βένετο – αλλά και σε άλλες πόλεις στην βόρεια και κεντρική Ιταλία. Οι ασχολίες του εκείνη την περίοδο δείχνουν ξεκάθαρα την πολυπολιτισμική συγκρότησή του. Ενόσω ήταν στην Ιταλία ο Δαλμέδικος μετέφραζε έργα φιλοσοφίας από τα εβραϊκά στα λατινικά, αλλά και συνέγραψε πρωτότυπα φιλοσοφικά έργα και στις δύο γλώσσες. Η συγγραφή και οι μεταφράσεις του είχαν σαφείς επιρροές από τον Αβερρόη, φιλόσοφο του 12ου αιώνα. Ο Αβερρόης είχε αφήσει σημαντική κληρονομιά και είχε επηρεάσει τους ακαδημαϊκούς κύκλους στην Βενετία και στην Πάντοβα. Με άλλα λόγια, ο Δαλμέδικος λειτούργησε σαν ένας πνευματικός μεσάζοντας που δραστηριοποιούνταν στο πανεπιστήμιο της Πάντοβα: μετέφραζε κείμενα που διασώζονταν στα εβραϊκά, επηρεασμένος από έναν μουσουλμάνο φιλόσοφο, κατ' απαίτηση των χριστιανών φίλων και συναδέλφων του (ανάμεσά τους του γνωστού Πίκο ντελα Μιράντολα). Να σημειωθεί ότι ο Δαλμέδικος, όπως και άλλοι Κρητικοί, εβραίοι και μη, ήταν ανάμεσα σε αυτούς που συνεισέφεραν στην πνευματική και ακαδημαϊκή ζωή αυτού του πανεπιστημίου κατά τον Μεσαίωνα και την Αναγέννηση και συνέβαλαν στον διεθνή του χαρακτήρα.

Η σύνδεση του Δαλμέδικου με την Κρήτη δεν εντοπίζεται μόνο στην πολιτιστική και πνευματική του δραστηριότητα, αλλά και στο γεγονός πως, όσο ήταν στην Ιταλία, δεν έπαψε να ονειρεύεται την ιδιαίτερη πατρίδα του. Δεν έτρεφε αισθήματα συμπάθειας προς τους Εβραίους που γνώρισε στην βόρεια Ιταλία, οι οποίοι ήταν προσανατολισμένοι περισσότερο στην Καμπαλά, παρά στην λογική φιλοσοφία. Σε μία από τις πραγματείες του θρηνεί για το ότι έπρεπε να εγκαταλείψει την αγαπημένη του Κάντια για να ζήσει ανάμεσα σε ανόητους και κακούς ανθρώπους, επιστρατεύει την μεσαιωνική κλιματολογία για να υποστηρίξει ότι οι άνθρωποι που ζουν βόρεια έχουν κακεντρεχή φύση σε σύγκριση με όσους μένουν σε ήπια κλίματα και περιπαίζει το ασκεναζίτικο έθιμο του tashlikh, το οποίο θεωρεί παραλογισμό και δεισιδαιμονία.

Πράγματι, προς το τέλος της μικρής ζωής του, ο Δαλμέδικος επέστρεψε στην Κάντια. Γύρω στα 1490 έγραψε το τελευταίο έργο του, Η Εξέταση της Θρησκείας με το οποίο θέλησε να αποδείξει τις λογικές

βάσεις της αυθεντικής εβραϊκής πίστης και πώς αυτή αντιτίθεται σε διαστρεβλωμένες εκδοχές της – για παράδειγμα στον ριζοσπαστικό μυστικισμό – όπως και σε άλλες, παράλογες θρησκείες, συγκεκριμένα στον Χριστιανισμό. Με το έργο αυτό ο Δαλμέδικος δημιουργούσε την δική του πρότυπη εκδοχή του Ιουδαϊσμού: μία θρησκεία που είναι λογική και μετριοπαθής στην ουσία της.

Ο Δαλμέδικος πέθανε πρόωρα το 1493, πιθανότατα λόγω μίας επιπλοκής σε κάποια ιατρική επέμβαση. Ο Ιωσήφ Δαλμέδικος, που αναφέρθηκε παραπάνω, έγραψε ότι την κηδεία παρακολούθησαν όχι μόνο μέλη

της εβραϊκής κοινότητας, αλλά και μέλη της χριστιανικής ελίτ της Κάντια. Αν η μαρτυρία αυτή αληθεύει, είναι ένα ακόμη τεκμήριο της πραγματικής σχέσης του Δαλμέδικου με την Κρήτη: μία κοσμοπολίτικη φιγούρα κι ένας πολιτισμικός μεσάζων, που παρέμενε στενά δεμένος με την πατρίδα του, στην οποία τελικά επέστρεψε και στην οποία τελικά αναπαύθηκε.

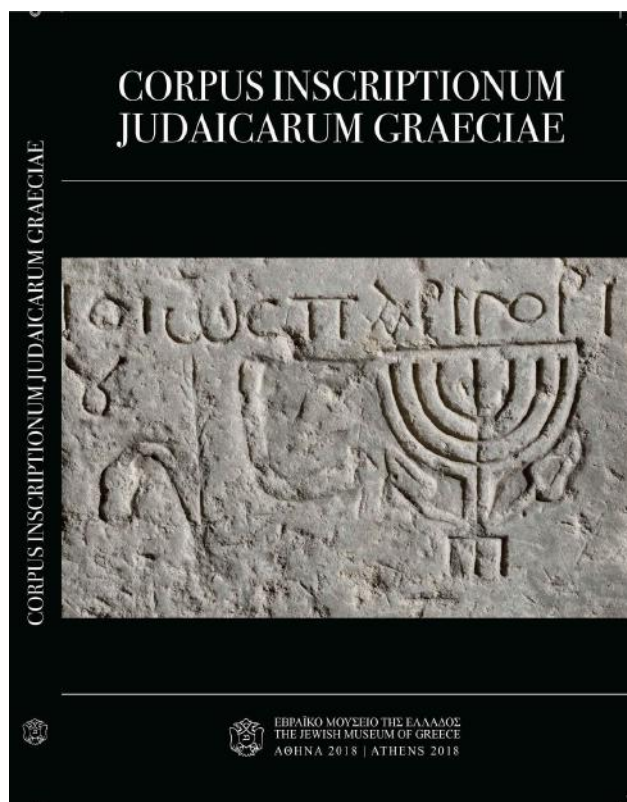
Ο Δρ Michael Engel, ερευνητής στο Ινστιτούτο Εβραϊκής Φιλοσοφίας και Θρησκείας στο Πανεπιστήμιο του Αμβούργου, μελετά την σκέψη του Ηλία Δαλμέδικου και άλλων εβραίων φιλοσόφων από τον Μεσαίωνα και την Αναγέννηση.

Έκδοση του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδος: Σύνταγμα Ιουδαϊκών και Εβραϊκών Επιγραφών από την Ηπειρωτική και Νησιωτική Ελλάδα

Στις 8 Οκτωβρίου 2018, το Εβραϊκό Μουσείο της Ελλάδος (ΕΜΕ) παρουσίασε στην Αρχαιολογική Εταιρεία τη νέα του επιστημονική έκδοση υπό τον τίτλο *Corpus Inscriptionum Judaicarum Graeciae (CIJG) – Σύνταγμα Ιουδαϊκών και Εβραϊκών Επιγραφών από την Ηπειρωτική και Νησιωτική Ελλάδα (τέλη 4ου π.κ.ε./π.Χ. – 15ος αιώνας)*. Το παρόν επιγραφικό σύνταγμα εντάσσεται στο πλαίσιο των ερευνητικών προγραμμάτων του ΕΜΕ, τα οποία εστιάζουν στην καταγραφή, μελέτη και

δημοσίευση των άυλων και υλικών τεκμηρίων του αρχαιολογικού και ιστορικού παρελθόντος των Ελλήνων Εβραίων.

Η έντυπη έκδοση στοχεύει στη συγκέντρωση του συνόλου των επιγραφικών τεκμηρίων εβραϊκού ενδιαφέροντος ή περιεχόμενου, που απαντούν στον ελληνικό γεωγραφικό χώρο από τα τέλη του 4ου π.Χ./π.κ.ε. έως και τον 15ο αιώνα. Η γεωγραφική κατανομή και διαίρεση του σώματος των ιουδαϊκών και εβραϊκών

AI 0252 – Επιτύμβια στήλη για τον ραβίνο Σσεμάρια Αγαπούλι Μαλάφτη, 1494, © Συλλογή της Εταιρείας Κρητικών Ιστορικών Μελετών, Ιστορικό Μουσείο Κρήτης

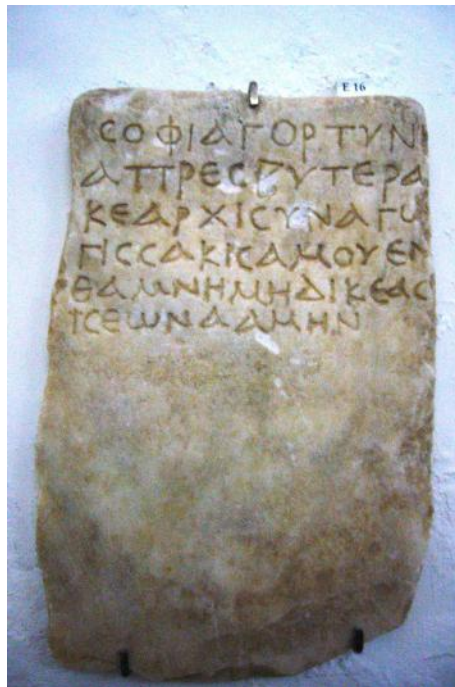
επιγραφών ακολούθησε κατά κύριο λόγο τον τόπο φύλαξης των επιγραφών, με στόχο την διευκόλυνση των ερευνητών και μελετητών. Κάθε επιγραφή συνοδεύεται, εκτός από τη φωτογραφική αποτύπωσή της, και από το αντίστοιχο λήμμα της, το οποίο διαρθρώνεται σε επιμέρους πεδία καταγραφής. Η έκδοση απευθύνεται τόσο στο γενικό ενδιαφερόμενο κοινό, εξυπηρετώντας την ιστορική καταγραφή και τεκμηρίωση της μακραίωνης παρουσίας, αλλά και της διασποράς των εγκαταστάσεων των Εβραίων στον ελλαδικό χώρο, όσο και στο ειδικό κοινό αρχαιολόγων, ιστορικών, εκπαιδευτικών, επιστημόνων και μελετητών.

Η ολοκλήρωση του προγράμματος και η έκδοση πραγματοποιήθηκε χάρη στις γενναιόδωρες χορηγίες των κκ. Αλίκης και Νόρας Μπενρουμπή, καθώς και του Προέδρου του ΔΣ του ΕΜΕ, κ. Σαμουήλ (Μάκη) Μάτσα, αντίστοιχα. Τελική επιδίωξη είναι το πόνημα αυτό να εκδοθεί και σε ψηφιακή μορφή, αποκτώντας την ευελιξία των άυλων πολιτιστικών αγαθών, ενώ το ΕΜΕ σχεδιάζει να πραγματοποιήσει μια έκθεση επιλεγμένων επιγραφικών τεκμηρίων με τη συνεργασία του Υπουργείου Πολιτισμού, στο άμεσο μέλλον.

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε την Ζανέτ Μπαττίνου, Διευθύντρια του Εβραϊκού Μουσείου Ελλάδος, για την παραχώρηση ενός αντιτύπου της έκδοσης για την βιβλιοθήκη της Ετς Χαγίμ.

Η έκδοση περιλαμβάνει 6 επιγραφές από την Κρήτη, συγκεκριμένα από τις συλλογές του Ιστορικού Μουσείου Κρήτης και του Αρχαιολογικού Μουσείου Κισάμου. Ειδικότερα στον τόμο διαβάζουμε για:

- μία επιτύμβια στήλη στα ελληνικά από την περιοχή των Κασσάνων, γνωστής επίσης με την ονομασία Εβροί. Χρονολογείται μεταξύ 3ου-4ου αιώνα μ.Χ.. Η στήλη ήταν ταφικό σήμα για ένα παιδί που πέθανε σε ηλικία 1 έτους, με το όνομα Ιούδας.
- μία επιτύμβια στήλη στα ελληνικά από την ίδια περιοχή και την ίδια περίοδο, η οποία φαίνεται ότι μνημόνευε τον τάφο κάποιας Βερενίκης και ήταν προσφορά κάποιου Ειώσηφου.
- μία επιτύμβια πλάκα στα εβραϊκά από άγνωστη περιοχή στο Ηράκλειο. Μνημονεύει κάποιον ραβίνο Σσεμάρια Αγαπούλι Μαλάφτι. Χρονολογείται από το 1494 (βλ. εικόνα σελ. 27)
- μία επιτύμβια πλάκα στα εβραϊκά από την περιοχή του Ηρακλείου που αναφέρεται σε μία γυναίκα με το όνομα Μανώ, σύζυγο του ραβίνου Ελιέζερ Μασρίτι. Χρονολογείται από το 1492.

Ε 16 – Επιτύμβια πλάκα για την Σοφία την Γορτυνία, που έφερε τους τίτλους της αρχισυναγωγίσσας και της πρεσβυτέρας, Κίσαμος, 4ος-5ος αι. μ.Χ. © Αρχαιολογικό Μουσείο Κισάμου

- μία επιτύμβια πλάκα στα εβραϊκά από το Ηράκλειο. Κάνει αναφορά στον Ελιγιά, γιο του ραβίνου Δαβίδ Χούλι, και στην κόρη του Αναστασώ. Οι δύο νεκροί ενδέχεται να ήταν θύματα της πανώλης από το β' μισό του 15ου αιώνα.
- η ιδιαίτερα γνωστή επιτύμβια πλάκα στα ελληνικά από το Καστέλι Κισάμου, από τον 4ο ή 5ο αιώνα μ.Χ.. Αναφέρεται σε κάποια «Σοφία Γορτυνία, πρεσβυτέρα κέ αρχισυναγωγίσσα [...]». Η επιγραφή υπονοεί την ύπαρξη κάποιας εβραϊκής κοινότητας με συναγωγή στο Καστέλι Κισάμου. Υπάρχουν δύο ερμηνείες για την ιδιότητα που αποδίδεται στην Σοφία: είτε θα μπορούσε να περιγράφεται μία γυναίκα με λειτουργικά συναγωγικά αξιώματα, είτε να είναι τιμητικός τίτλος προς μία εύπορη και σημαίνουσα γυναίκα.

Αν και η έκδοση "Corpus Inscriptionum Judaicarum Graeciae" περιλαμβάνει δύο φωτογραφίες από την Ετς Χαγίμ πριν την αναστήλωσή της, οι επιγραφές της συναγωγής δεν παρουσιάζονται στον τόμο. Γι' αυτές μπορεί κανείς να διαβάσει στο άρθρο του καθηγητή Nicholas de Lange με τίτλο "The Inscriptions of the Etz Hayyim Synagogue", που περιλαμβάνεται στην έκδοση της Ετς Χαγίμ με τον τίτλο *The Jews of Crete*, τ. Ι και διατίθεται στην συναγωγή.

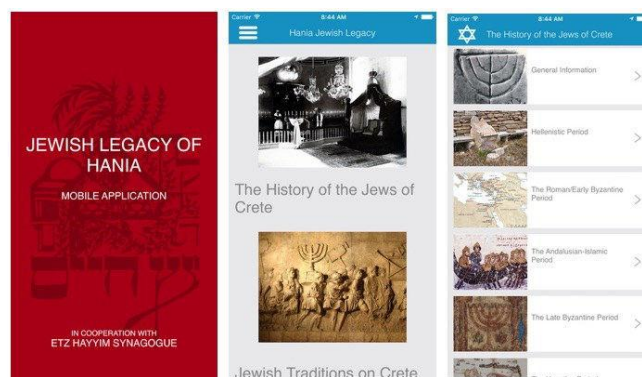
Μην ξεχνάτε: εφαρμογή κινητού “Etz Hayyim and Jewish Legacy in Crete”

Μία ακόμη πηγή πληροφοριών για την ιστορία των Εβραίων της Κρήτης και την ιστορία της Ετς Χαγίμ είναι η αγγλόφωνη εφαρμογή για το κινητό με τον τίτλο “Etz Hayyim and Jewish Legacy in Crete”.

Στην επιλογή “Jewish History” παρουσιάζονται όλες οι περίοδοι της κρητο-εβραϊκής ιστορίας από τους ελληνιστικούς χρόνους μέχρι και τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Η ρωμανιώτικη και η σεφαραδίτικη παράδοση εξηγούνται στα κρητικό πλαίσιο στην επιλογή “Jewish Traditions”. Μία τρίτη επιλογή περιλαμβάνει την ιστορία της Ετς Χαγίμ και μία εικονική περιήγηση στον χώρο της. Αυτή η εφαρμογή ξεκίνησε τον Ιούνιο του 2016. Την πρωτοβουλία γι’ αυτήν είχε ο τότε Πρόεδρος του Καναδά στην Ελλάδα, Robert Peck. Η Πρεσβεία του Καναδά χρηματοδότησε την τεχνική υποστήριξη από την Ready

Labs Inc. Το περιεχόμενο της εφαρμογής επιμελήθηκε το προσωπικό της Ετς Χαγίμ.

Μπορείτε να την βρείτε στο AppStore και στην διεύθυνση www.greekjewishlegacy.org/hania/index.html.

Ο πολιτισμός της μνήμης στην Ελλάδα: ένα ζήτημα ταυτότητας;

«Η μνήμη και η εκπαίδευση είναι απολύτως κρίσιμα. Ο εχθρός είναι η άγνοια». Η Ισραηλινή πρέσβης στην Ελλάδα έκλεισε τον λόγο της 25ης Οκτωβρίου 2018 στα Χανιά με αυτό το πρόταγμα, να καλλιεργούμε μια μνήμη που δεν αποκλείει κανέναν και που είναι ενεργητική. Ήταν ο λόγος που εκφωνήθηκε την ημέρα τιμής της Αθηνάς Βαρβατάκη ως *Δικαίας των Εθνών*, της γυναίκας που προσποιούνταν ότι ήταν μητέρα του Ιωσήφ Βεντούρα καθ’ όλη την διάρκεια της Κατοχής για να τον προστατεύσει και να τον σώσει.

Ο Ιωσήφ Βεντούρας γεννήθηκε το 1938 στα Χανιά και ήταν το δεύτερο παιδί μίας ευκατάστατης οικογένειας με ενετικές ρίζες. Η εβραϊκή κοινότητα είχε περίπου 330 άτομα τότε. Τρία χρόνια αργότερα οι Ναζί κατέλαβαν το νησί μετά από μία 10μερη μάχη που ξεκίνησε στις 20 Μαΐου 1941. Άμεσα μετά την κατάκτηση απαγόρευσαν την χρήση τελετουργικών μαχαριών (που χρησιμοποιούνται από τους εβραίους για την σφαγή ζώων σύμφωνα με τους θρησκευτικούς νόμους) και διέταξαν την επισήμανση των εβραϊκών καταστημάτων. Η επόμενη διαταγή από την Γκεστάπο ήταν να καταγραφούν όλοι οι εβραίοι της πόλης και τότε οι Βεντούρα αποφάσισαν να φύγουν για την Αθήνα, όπου τελικά η εβραϊκή τους ταυτότητα δεν έμεινε κρυφή για μεγάλο διάστημα. Όταν οι ντόπιοι συνεργάτες των κατακτητών ξεκίνησαν να τους εκβιάζουν, η οικογένεια αποφάσισε να χωριστεί και να βρει κρυψώνες. Ο Ιωσήφ ακολούθησε την Αθηνά Βαρβατάκη, οικιακή βοηθό της

οικογένειας, στο σπίτι μίας φίλης της οικογένειας στα βόρεια προάστια της Αθήνας. Ο Ιωσήφ και η Αθηνά προσποιούνταν ότι ήταν μητέρα και γιος μέχρι το τέλος της Κατοχής. Όταν η οικογένεια επανενώθηκε ο Ιωσήφ με δυσκολία αναγνώριζε τους γονείς του και είχε αμφιβολίες γι’ αυτούς τα επόμενα κάποια χρόνια. Σήμερα ζει στην Αθήνα, έχει δύο κόρες – μία στο Ισραήλ και μία στην Νέα Υόρκη – είναι γνωστός ποιητής και ταξιδεύει πολύ.

Ο ανιψιός και η ανιψιά της Αθηνάς ήταν οι άνθρωποι που παρέλαβαν το βραβείο των *Δικαίων των Εθνών* που το Yad Vashem θέλησε να αποδώσει στην μνήμη της στην εκδήλωση που έγινε στα Χανιά. Την ευθύνη για την οργάνωση της εκδήλωσης που συνόδευσε την βράβευση είχε το 1ο Γενικό Λύκειο Χανίων. Η εκδήλωση επισκόπησε την ιστορία της Σοά με εικόνες και μουσική. Έπειτα οι μαθητές και οι μαθήτριες αφηγήθηκαν την ιστορία του Ιωσήφ και της Αθηνάς. Για την εκδήλωση μίλησαν ο δήμαρχος Χανίων, η Ισραηλινή πρέσβης, ο εκπρόσωπος του Υπουργείου Παιδείας, ο Διευθυντής του σχολείου και ο Αρχιεπίσκοπος Κρήτης.

Το Yad Vashem, το Διεθνές Κέντρο Μνήμης του Ολοκαυτώματος, επικεντρώνει την δουλειά του στην μνήμη, την έρευνα, την τεκμηρίωση και την εκπαίδευση. Η ίδρυσή του έγινε με βάση τον «Νόμο του Yad Vashem», που ψηφίστηκε το 1953 από την ισραηλινή βουλή. Η παράγραφος 1.9 του νόμου αυτού αναφέρεται στην μνήμη των ευγενών «που κινδύνεψαν στην ζωή

να πει κανείς ότι οι πολιτικοί διαχωρισμοί θα έπρεπε να ξεπεραστούν, πρωτίστως, για να επιτευχθεί μία ενωτική αφήγηση και ένας πολιτισμός μνήμης.

Η τελετή του Yad Vashem στα Χανιά ήταν μία από τις πρώτες εκδηλώσεις στην Κρήτη που αφορούσε την Σοά, χωρίς να εκκινεί από πρωτοβουλία της Ετς Χαγίμ. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι αυτό είναι αποτέλεσμα του αυξημένου ενδιαφέροντος για τις παραμελημένες αφηγήσεις στην ελληνική ιστορία τα τελευταία χρόνια. Θα μπορούσαμε, επίσης, να πούμε ότι είναι δείγμα αλλαγής στην στενή αντίληψη για την ελληνική εθνική ταυτότητα που υπήρχε μέχρι πρότινος. Η μακρά χρονική

διάρκεια που πήρε η διαδικασία αυτή, του «ανοίγματος» της εθνικής ταυτότητας, μπορεί να συνδέεται με την εθνική υπερηφάνεια της χώρας, που ακόμη δεν αμφισβητείται και θεωρείται από πολλούς ως κάτι θετικό. Η Ισραηλινή πρέσβης τόνισε στον λόγο της ότι «οι Έλληνες εβραίοι είναι πρώτα και πέραν όλων Έλληνες, παρά το γεγονός ότι ασκούν μια άλλη θρησκεία», υπενθυμίζοντάς μας ότι δεν είναι αδιαπραγμάτευτη η σύνδεση μεταξύ των Ελλήνων και της χριστιανορθόδοξης θρησκείας. Και ακολουθήθηκε από χειροκροτήματα.

Πρώτη έκδοση στο *Gedenkdienst Zeitung* No. 19/1

Νίκος Σταυρουλάκης (Ζ΄ΣΤ)

Εικόνες του Νίκου από έναν παλιό μαθητή του

Τον Αύγουστο του 1996 έφυγα από τις πεδιάδες των κεντρικών Ηνωμένων Πολιτειών για να βρεθώ στην Αθήνα. Στους λαβυρινθώδεις δρόμους της με οδήγησε ένας αψύς άνδρας με μία πίπα. Ο άνδρας αυτός ήταν ο Νίκος Σταυρουλάκης και θα ήταν ο δάσκαλός μου για τις επόμενες 8 εβδομάδες. Μου άλλαξε την ζωή.

Ο Νίκος δεν είχε υπομονή με την ρηχή σκέψη και τα μυαλά που δεν αναζητούσαν. Ανάγκασε εμένα και όλους τους συμμαθητές μου να σταθούμε πάνω από τις πιο αγαπημένες σκέψεις μας και να τις εξετάσουμε. Μετά τον Νίκο και την Ελλάδα η ζωή μου δεν ήταν πια η ίδια. Άλλαξα την πίστη μου και επαναπροσδιόρισα τους επαγγελματικούς μου στόχους: ήθελα να γίνω δάσκαλος όπως τον Νίκο. Με σκληρή

δουλειά και με καλή τύχη έγινα κι εγώ καθηγητής.

Το 2010 κατέφτασα στην Ετς Χαγίμ και ανανέωσα την φιλία μου με τον Νίκο. Επέστρεψα έκτοτε δύο φορές με τους μαθητές μου (26 από αυτούς), ώστε να μπορέσουν και εκείνοι να λάβουν από τον Νίκο την σοφία που είχε μεταδώσει και σε μένα 20 χρόνια νωρίτερα. Ο Νίκος ήταν ένας γενναιόδωρος άνθρωπος, όχι όμως πάντοτε ευγενικός. Για τον λόγο αυτόν είχα ανησυχία για το πώς

μπορεί να πήγαιναν αυτές οι συναντήσεις. Όμως, όλα ήταν καταπληκτικά. Αναλογιζόμενος, μέσα στα χρόνια, όσα μου έμαθε και όσα έμαθε στους μαθητές μου, υπάρχουν τρία πράγματα τα οποία ξεχωρίζουν.

Πρώτον, ο Νίκος μου έμαθε την σημασία της αμοιβαίας ευγένειας μεταξύ των ανθρώπων διαφορετικών

πίστεων. Τον εξέφραζε μία εικόνα: όλοι οι άνθρωποι της πίστης να ανεβαίνουν το ίδιο βουνό. Υπάρχουν πολλά μονοπάτια για την κορυφή αυτού του βουνού και οφείλουμε να σεβόμαστε και να προσπαθούμε να καταλάβουμε τα ατομικά μονοπάτια που ο κόσμος καθεμιάς θρησκείας προσφέρει. Όταν άκουσα για πρώτη φορά το παραπάνω δεν μου άρεσε καθόλου. Πάντα διδασκόμουν ότι ο Χριστιανισμός είναι ο μόνος πραγματικός

δρόμος για τον Θεό. Ο Νίκος με βοήθησε να δω – και να βιώσω σε ένα ταξίδι μίας εβδομάδας στην Ιστανμπούλ – την ομορφιά των θρησκειών που διέφεραν από την δική μου. Σε πολλές από τις εργασίες που μου παρέδωσαν οι μαθητές μου αναφέρεται η μεταφορά του Νίκου με το βουνό. Προφανώς και επέδρασε στις εικόνες τους για την θρησκεία, όσο και στις δικές μου.

Κατά δεύτερον, ο Νίκος μου έμαθε την σημασία τού να

Ο Micah Kiel (δεξιά) με τον Νίκο και τον Beznik, 2016

βγαίνω από την ασφαλή μου περιοχή. Χρησιμοποιούσε ως εικόνα τον «Κρεμασμένο» από τις κάρτες ταρώ, μία ανδρική φιγούρα που κρέμεται ανάποδα. Στον Νίκο άρεσε να κρεμάει τους μαθητές του ανάποδα ώστε να γνωρίσουν μια άλλη οπτική για την ζωή και να «ξυπνήσουν λίγο», όπως ο ίδιος είχε γράψει σε ένα μείλ του. Υποστήριζε ότι μετά θα τους άφηνε με προσοχή στο έδαφος.

Τρίτον, ο Νίκος χρησιμοποιούσε μία φράση που έλεγε: «το σώμα μαθαίνει όσα ξεχνάει το μυαλό». Η φράση αυτή είναι μάντρα για μένα, αν και δεν είμαι απολύτως σίγουρος για το τι σημαίνει. Νομίζω πως εννοεί ότι η ζωή με πίστη δεν αρκείται μόνο στην πνευματική αναζήτηση. Οι λειτουργίες και τα τελετουργικά έχουν σημασία, όπως έχουν σημασία και τα θυμιάματα, οι τελετουργικοί καθαρμοί και πλύσεις, τα τραγούδια, η τέχνη. Η λατρεία

του Θεού αφορά όλες τις αισθήσεις μας.

Ο Νίκος είχε εμπειρίες με πολλές διαφορετικές θρησκείες: τον Βουδισμό, το Ισλάμ, τον Χριστιανισμό και, στο τέλος και ιδιαίτερα μέσα από την δουλειά του με την Ετς Χαγίμ, επανήλθε στον Ιουδαϊσμό. Αναγνώριζε την σημασία του να τοποθετεί κανείς τον εαυτό του μέσα σε μία θρησκευτική παράδοση και να αναζητά έπειτα τα βάθη αυτής της ατομικής πίστης.

Με το τραχύ του γέλιο, την πίπα του και τα παιχνιδιάρικα μάτια του, ο Νίκος άλλαξε όσους τον γνώρισαν, συμπεριλαμβανομένου και εμένα. Τον περασμένο Ιανουάριο (2019) επέστρεψα ξανά με μαθητές στα Χανιά. Αυτήν τη φορά ο Νίκος δεν ήταν μαζί μας. Η απουσία του είναι μεγάλη, όμως συνεχίζει να ζει στις ιδέες του και στην συναγωγή που είναι ποτισμένη με την παρουσία του.

Λογοτεχνικά & Ποιητικά

Αφιερωμένο στη μνήμη του Νικόλα Σταυρουλάκη

«Οι τυφλοί»

Ιωάννα Γαλανάκη

Πριν από πολλούς αιώνες οι Μεγαρείς πήγαν στους Δελφούς και ζήτησαν τη γνώμη του Μαντείου σχετικά με τον τόπο που θα έπρεπε να ιδρύσουν την νέα τους αποικία. Το Μαντείο τους απάντησε: «απέναντι από την πόλη των τυφλών». «Τυφλοί» υποτίθεται πως ήταν οι Χαλκηδόνιοι, Μεγαρείς άποικοι και οι ίδιοι, επειδή είχαν επιλέξει να ιδρύσουν την πόλη τους απέναντι (και όχι πάνω) στην επτάλοφη χερσόνησο. Όμως οι Χαλκηδόνιοι δεν ήταν βέβαιοι τυφλοί...

Να τι ακριβώς συνέβη: όταν ένα πρωινό χωρίς καθόλου ομίχλη το καράβι των Μεγαρέων έφτασε στο κομμάτι εκείνο της θάλασσας ανάμεσα στην επτάλοφο και το απέναντι μέρος της ασιατικής ακτής όπου αργότερα χτίστηκε η Χρυσόπολη, ο οικιστής μαζί με τους αποίκους μαζεύτηκαν στην πλήρη. Κανένας τους δεν μιλούσε. Κοιτούσαν όλοι σιωπηλοί σα να γνώριζαν πως μια ιερή τελετουργία συντελούνταν μυστικά εκείνη ακριβώς την ώρα μόνο που δεν μπορούσαν να την δουν με τα μάτια

αλλά ένοιωθαν το δέος της. Έβλεπαν εντυπωσιασμένοι απέναντί τους στο ακρωτήριο των Συκεών να υψώνεται κατάφυτος λόφος. Μόλις προσπέρασαν την άκρη της μεγάλης χερσονήσου στ' αριστερά τους, εκεί που μερικά χρόνια αργότερα ο Βύζας ίδρυσε το Βυζάντιο, δεν κρατήθηκαν και φώναξαν βλέποντας την ίδια τη θάλασσα να μεταβάλλεται ξαφνικά σε μακρύ ποτάμι και καταπράσινοι λόφοι να υψώνονται στις δυο πλευρές της. Δεν το σκέφτηκαν πολύ οι άποικοι, αμέσως άραξαν το καράβι τους σ' έναν από τους όρμους του μακρύ αυτού θαλάσσιου ποταμού και κατέβηκαν για να δουν το μέρος από κοντά. Λόφοι, κοιλάδες, δέντρα, ποτάμια με πεντακάθαρα νερά και χείμαρροι, δάση τόσο πυκνά που περπατούσες μέσα τους με δυσκολία μα ξαφνικά και πάλι έβλεπες μπροστά σου τη θάλασσα να σου χαμογελά μέσα από κάποια χαραμάδα των κλαδιών. Ξαναμαζεύτηκαν στο καράβι τους σαστισμένοι. Πώς γίνεται να υπάρχει ένας τέτοιος τόπος και κανείς να μην τον κατοικεί αναρωτήθηκαν κάποιοι, ενώ οι περισσότεροι ήταν λες κι έβλεπαν όνειρο και είχαν στα

μάτια τους τη λάμψη μιας γλυκιάς μέθης. Ακόμη κι οι πιο κυνικοί που ενδιαφέρονταν μόνο για το κέρδος είχαν ξεχαστεί εκείνες τις ώρες. «Έχουμε την τύχη με το μέρος μας, οι θεοί μάς άκουσαν», φώναξε κάποιος. «Εδώ τα πάντα θα είναι εύκολα για μας, ακόμη και ο κόπος!»

Μαζί τους είχαν όμως κι ένα γέρο ναυτικό. Είχε χάσει το ένα του χέρι κάποτε, σε κάποιο μακρινό ταξίδι στην άκρη της γης όταν, καθώς έλεγε, ένα τεράστιο ψάρι πετάχτηκε ξαφνικά μέσα απ' τη θάλασσα και του το έκοψε με τόση ευκολία σαν να ήταν ώριμος καρπός κρεμασμένος από δέντρο. Αυτός, λοιπόν, ο ναυτικός άρχισε να τους λέει: «ακούστε με καλά Μεγαρίτες τα μάτια μου έχουν δει πολλά, έχω φτάσει ως τις Στήλες του Ηρακλή, ως τα πέρατα αυτού του κόσμου. Ποτέ μου όμως δεν ξανάδα τέτοια ομορφιά! Αυτή η ομορφιά ανήκει στους Θεούς, μόνο εκείνοι πρέπει να την γεύονται, αλλιώς, αν εμείς τολμήσουμε να κυριεύσουμε αυτό που τους ανήκει τότε να περιμένουμε μεγάλες συμφορές.» Οι Μεγαρίτες που σέβονταν βαθειά αυτό το γέρο με το κομμένο χέρι και τον θεωρούσαν όχι μονάχα τυχερό αφού έφτασε μέχρι το τέλος του κόσμου και γύρισε πίσω ζωντανός μα που πίστευαν κιόλας πως οι θεοί για κάποιο ειδικό λόγο τον είχαν γλυτώσει και τον είχαν στείλει εκεί μαζί τους ακολούθησαν - παρά τις αντιρρήσεις μερικών είναι η αλήθεια - τη συμβουλή του. Ίδρυσαν έτσι την καινούργια τους πόλη, την Χαλκηδόνα, στην απέναντι ακτή. Και καθόλου δεν τους ένοιαζε που τους κόλλησαν το παρατσούκλι «οι τυφλοί» και που τους κορόιδευαν μερικά χρόνια αργότερα ακόμη κι οι συμπατριώτες τους που ήρθαν μετά απ' αυτούς και ίδρυσαν το Βυζάντιο σε κείνη ακριβώς την παραδεισένια χερσόνησο της άλλης όχθης. Ο παλιός ναυτικός με το κομμένο χέρι είχε εντωμεταξύ πεθάνει και τον είχαν θάψει έτσι που ο τάφος του να βλέπει προς την πόλη του Βύζαντα. «Δεν πειράζει», έλεγαν τώρα άλλοι γέροι που είχαν πάρει τη θέση που είχε εκείνος ο γέρο ναυτικός κάποτε ανάμεσα στους Χαλκηδόνιους, «όσο ζει κανείς είναι καλύτερο να βρίσκεται απέναντι απ' τον παράδεισο...»

Για τους πίνακες: © George Sfougaras, Γυαλί Τζαμί, λάδι σε καμβά, 2018; Η Σοφία της Τρίτης Ηλικίας, ακρυλικό σε βαμβάκι, 2017.

Πρώτη δημοσίευση στο περιοδικό «Πλανόδιον» - Ιστορίες Μπονζάι, στις 8 Ιουλίου 2013.
<https://bonsaistoriesflashfiction.wordpress.com/2013/07/08/ioanna-galanaki-i-tuffloi/>

Η Ιωάννα Γαλανάκη ολοκληρώνει την διδακτορική της διατριβή στο πανεπιστήμιο του Southampton (Μεγάλη Βρετανία), γράφοντας για την αναβίωση της συναγωγής Etz Hayyim και της κοινότητάς της στην παλιά βενετσιάνικη πόλη των Χανίων Κρήτης. Ο προσωρινός τίτλος της διατριβής της είναι "Η Συναγωγή Etz Hayyim, από ερειπωμένο κτίριο κοινός ιερός τόπος - Μια βιογραφία επιβίωσης". Η έρευνά της χρηματοδοτείται από το Ίδρυμα Germanacos. Το διήγημά της "Οι τυφλοί" είναι αφιερωμένο στη μνήμη του Νίκου Σταυρουλάκη ο οποίος ενέπνευσε την έρευνά της. Έχει εκδώσει μια ποιητική συλλογή και έχει μεταφράσει ποίηση από τα αγγλικά στα ελληνικά. Διηγήματα, μεταφράσεις καθώς και άλλα κείμενά της έχουν εμφανιστεί σε πολλά λογοτεχνικά περιοδικά και εφημερίδες, συμπεριλαμβανομένου του βραβευμένου με το κρατικό βραβείο λογοτεχνικού περιοδικού "το Δέντρο".

Ημέρα των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Αθήνα

“τότε οι νεκροί πεθαίνουνε, όταν τους λησμονάνε”

Κ. Ουράνης

Δίπλα στον Κεραμεικό
- νεκροταφείο και πύλη της πόλης –
Κοντά στην Ακρόπολη
Δύο απλέςτσιμεντένιες πλάκες
Μισοσκεπασμένες από φύλλα
Κάτω από δένδρα που στάζουν
Με μια απλή επιγραφή
Λένε για τους Εβραίους που χάθηκαν
Χωρίς πικρία ή μομφή
Απλώς μια προτροπή
Αυτό να μη συμβεί ξανά:

*«Να θυμάσαι αυτούς, την οδύνη τους
Και το θάνατό τους.*

*Μην κάνεις πίσω σε μια τέτοια φρίκη,
Μη βυθιστείς στην απελπισία*

*Για αυτήν την απανθρωπιά του ανθρώπου απέναντι στον
άνθρωπο.» **

Δίπλα στον Κεραμεικό
Την ημέρα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων
Κάποιος πήρε ένα μαχαίρι
Και χαράκωσε αυτές τις λέξεις
Με δυο κοφτερά κτυπήματα
Γράφοντας πάνω τους βιαστικά τη λέξη «Ψέματα!»**

Δίπλα στον Κεραμεικό
Όπου οι σπουδαίοι και μεγαλόψυχοι Έλληνες
Που θυσιάστηκαν για να μην γίνουν σκλάβοι
Κείτονται μέσα στους περίτεχνους τάφους τους.

Σημείωση

*Οι φράσεις που είναι σε εισαγωγικά είναι παρμένες από μια επιγραφή που έγραψε η Elie Wiesel για το μνημείο των 60.000 Ελλήνων Εβραίων που τους παγίδεψαν εδώ και τους έστειλαν να πεθάνουν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης.

**Από το χρόνο της ανέγερσής του το μνημείο έχει επανειλημμένα βανδαλιστεί αλλά χειρότερα το 2014 και το Δεκέμβριο του 2017. Ό,τι είδα την Ημέρα των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (10 Δεκεμβρίου 2018) ίσως είναι το αποτέλεσμα μιας άλλης πιο πρόσφατης επίθεσης.

Cliff Cook, 13 Δεκεμβρίου 2018

Μετάφραση: Κώστας και Ειρήνη Μουντάκη

Μνημεία Ολοκαυτώματος στην Αθήνα (Κεραμεικός) και στην Θεσσαλονίκη (δεξιά)

Gedenkdienst

Gedenkdienst: η εξαμηνιαία αναφορά μου

Είναι πολύ παράξενο πώς ο χρόνος φαινόταν να μην περνάει καθόλου όταν πρωτοέφτασα στα Χανιά και τώρα έχει ολοκληρωθεί το μεγαλύτερο διάστημα παραμονής μου στην Ετς Χαγίμ.

Η ζωή μου εδώ αποδείχτηκε πολύ καλύτερη απ' ό,τι περίμενα. Βρήκα μερικούς θαυμάσιους φίλους, ανθρώπους με τους οποίους μπορούμε να δημιουργήσουμε μουσική και τέχνη, έκανα εκδρομές στην Κρήτη και, για πρώτη φορά, είμαι ικανοποιημένη με αυτό που κάνω. Υπάρχουν αυτές οι παράξενες στιγμές που αισθάνομαι ήδη λυπημένη που θα φύγω, αν και έχω ακόμη 5 μήνες μπροστά μου. Δεν είχα ποτέ το αίσθημα του «δεν θέλω να πάω στην δουλειά, παρακαλώ μη!» προς το ξυπνητήρι μου, κι αν αυτό έχει συμβεί κάποιες φορές φταίει το προηγούμενο βράδυ κι όχι η ίδια η δουλειά! Το να είμαι στην Ετς Χαγίμ πέντε μέρες την εβδομάδα άρχισε να μου δίνει μια αίσθηση σπιτιού και άνεσης τους τελευταίους μήνες, με πολλούς συμπαθητικούς ανθρώπους γύρω μου.

Συνάντησα πολλές προκλήσεις προς τις ιδέες μου για τον κόσμο, ιδιαίτερα από την επικοινωνία μου με επισκέπτες. Μου αρέσει πολύ το γεγονός ότι άνθρωποι μπαίνουν και βγαίνουν όλη την ημέρα στην συναγωγή – όχι μόνο επισκέπτες, αλλά και φίλοι του μέρους που έρχονται στο γραφείο να πούν καφέ με ενδιαφέρουσες συζητήσεις να ακολουθούν.

Εκτός από το να φροντίζω τους επισκέπτες ξεναγώντας τους και απαντώντας στις ερωτήσεις τους, τους τελευταίους μήνες ασχολούμαι και με αρχαική δουλειά, μεταφράσεις και έρευνα. Αν και μου αρέσει όλο αυτό, όμως πλέον δεν πιστεύω ότι ο κλάδος της Ιστορίας είναι αυτό που θέλω να κάνω. Έτσι αποφάσισα να διακόψω τις ιστορικές μου σπουδές στο Πανεπιστήμιο της Βιέννης. Αυτή ήταν μια σκέψη που

είχα ήδη προτού έρθω στα Χανιά κι έτσι δεν προέκυψε όσο ήμουν εδώ (θα μπορούσε κανείς να πει ότι αισθάνομαι μια υποχρέωση να εξηγηθώ γι' αυτήν μου την απόφαση μιας και περιστοιχίζομαι από ιστορικούς στην δουλειά!). Θα αλλάξω το πεδίο σπουδών μου και θα ασχοληθώ με την κοινωνική εργασία· για την ακρίβεια, είμαι στην μέση της διαδικασίας αιτήσεων αυτήν την περίοδο.

Μετά από πολλές συζητήσεις και συναντήσεις με τα μέλη του οργανισμού Gedenkdienst, τον Δεκέμβριο του 2018 τελικά αποφασίστηκε να συνεχιστεί η αποστολή εθελοντών στο εξωτερικό. Έτσι, ο επόμενος εθελοντής για την Ετς Χαγίμ έχει ήδη επιλεγεί και θα καταφτάσει στα μέσα Αυγούστου. Δεν θα κάνω σπόιλερ-μείνετε

συντονισμένοι!

Στις αρχές πίστευα ότι το να αφήσω την Βιέννη και να έρθω εδώ για έναν χρόνο θα ήταν κάπως σαν διάλειμμα στην «πραγματική» μου ζωή. Φαίνεται τελικά ότι το να είμαι εδώ είναι πιο πραγματικό από την ζωή που έκανα τα τελευταία δύο χρόνια στην Αυστρία. Πριν από δυο εβδομάδες ο Κριστόφ, ο προηγούμενος εθελοντής, με ρώτησε κατά πόσο έχω την αίσθηση ότι ανέπτυξα τις διανοητικές μου ικανότητες εδώ. Η ερώτηση αυτή αλήθεια καρφώθηκε στο μυαλό μου και πρέπει να παραδεχτώ ότι, αν και όντως εξελίχθηκα σε επίπεδο διανοητικό, πρωτίστως αναγνωρίζω μια τεράστια αλλαγή ως προς το ποια είμαι ως άνθρωπος – είμαι αλήθεια ευγνώμων γι' αυτό.

GEDENKDIENTST: ένας χρόνος μετά

Μετά από έξι μήνες βρίσκομαι ξανά στο γραφείο της Ετς Χαγίμ και γράφω αυτό το άρθρο. Είναι πρόκληση αυτό για μένα. Οι τελευταίοι μήνες ήταν συναρπαστικοί, είχα επικεντρωθεί στο να βρω σπίτι στην Βιέννη και να μπω στους ρυθμούς του Πανεπιστημίου. Ξεκίνησα να σπουδάζω Ιστορία και η ζωή στην Βιέννη φαίνεται αρκετά καλή. Είμαι μέλος του Συμβουλίου του Οργανισμού GEDENKDIENTST και αρχισυντάκτης της εφημερίδας που εκδίδει. Η οπτική μου γύρω από την δράση του Οργανισμού έχει εμπλουτιστεί πλέον, καθώς ασχολούμαι περισσότερο με τις δράσεις του και μέσα στην ίδια την Αυστρία. Το να οργανώνει τις συνεργασίες 20 εθελοντών σε διαφορετικά σημεία του πλανήτη είναι μόνο ένα από τα πράγματα στα οποία επιδίδεται. Οργανώνουμε εργαστήρια για θέματα που αφορούν τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, αλλά δραστηριοποιούμαστε και προς την αντιμετώπιση του σεξισμού, του ρατσισμού, της ομοφοβίας. Κάθε εξάμηνο οργανώνουμε κατά μέσο όρο 4 ομιλίες στο πανεπιστήμιο και σε συνεργασία με το Αυστριακό Συμβούλιο Μαθητών. Το ερχόμενο εξάμηνο οι ομιλίες θα έχουν την θεματική «Ειρήνη και Πόλεμος». Η εφημερίδα του Οργανισμού, με την οποία ασχολούμαι περισσότερο, δίνει την ευκαιρία σε νέους ερευνητές και ακαδημαϊκούς να γράψουν για τα πεδία

έρευνάς τους, ιδιαίτερα όταν αυτά άπτονται θεμάτων σχετικών με τον Εθνικοσοσιαλισμό εκτός Αυστρίας. Υπάρχει επίσης μία ομάδα που πραγματοποιεί μαθητικές εκδρομές σε πρώην στρατόπεδα συγκέντρωσης και εξόντωσης και σε μνημεία για το Ολοκαύτωμα. Οι συνοδοί και ξεναγοί των εκδρομών αυτών είναι άτομα εκπαιδευμένα από τον Οργανισμό GEDENKDIENTST.

Ο GEDENKDIENTST επίσης συμμετέχει σε διαμαρτυρίες κατά την αυστριακής κυβέρνησης. Πρόσφατα αναρτήθηκε στον ιστότοπο του Οργανισμού μία ανακοίνωση ότι τα μέλη του δεν συμμετέχουν σε εκδηλώσεις μνήμης όπου παρευρίσκεται το FPÖ (Κόμμα Ελευθερίας της Αυστρίας). Δεν επιθυμούμε με κανέναν τρόπο να δείχνουμε αποδοχή την ξενοφοβική νοοτροπία του.

Για μένα προσωπικά ήταν σημαντικό να συνεχίσω να συμμετέχω σε κάποια μορφή πολιτικού ακτιβισμού, παράλληλα με τις πανεπιστημιακές δραστηριότητες και την δουλειά μου. Γι' αυτό αποφάσισα να συνεχίσω να εμπλέκομαι με τον Οργανισμό GEDENKDIENTST. Πιστεύω ακράδαντα στην σημασία τού να συντηρούμε την μνήμη του Ολοκαυτώματος, για να μην ξεχνάμε πού μπορεί να μας οδηγήσει η ξενοφοβία και ο αποκλεισμός.

Ο Christoph σε Δ.Σ. της αρχισυνταξίας· Οι Gedenkdienst σε διαδήλωση· Πρωτοσέλιδο στην εφημερίδα του Οργανισμού Gedenkdienst.

GEDENKDIENTST

Επιστρέφοντας από την συνάντηση του Heritage Contact Zone στην Βουδαπέστη, η Διοικητική Διευθύντρια της Ετς Χαγίμ, Anja Zuckmantel, έκανε μία μικρή στάση στην Βιέννη. Όλοι οι πρώην εθελοντές Gedenkdienst που σήμερα ζουν στην Βιέννη την συνάντησαν στο Café Espresso.

Από το γραφείο της Ετς Χαγίμ

Μικρά προγράμματα, επικοινωνίες και νέες ιδέες.

Τον Δεκέμβριο του 2018 έγιναν διάφορες εργασίες για την βελτίωση της **ασφάλειας του κτιρίου από φωτιά και πλημμύρα**. Οι εργασίες αυτές έλαβαν την ευγενική χρηματοδότηση της Γερμανικής Πρεσβείας στην Αθήνα. Το γραφείο της Συναγωγής έχει πλέον μία μοναδική **κλειδοθήκη** για τα κλειδιά όλων των πορτών του κτιρίου. Η μοναδικότητα της κλειδοθήκης προκύπτει από το ότι η κατασκευή είναι χειροποίητη από τον Gerry Dutton, χρόνια εθελοντή στην Συναγωγή για μία ημέρα κάθε εβδομάδα, από κάθε Απρίλη μέχρι κάθε Οκτώβρη. Ο Gerry έχει αφήσει το στίγμα της δουλειάς του ξανά στην Συναγωγή, φτιάχνοντας τα ράφια στο γραφείο του Νίκου και στην βιβλιοθήκη.

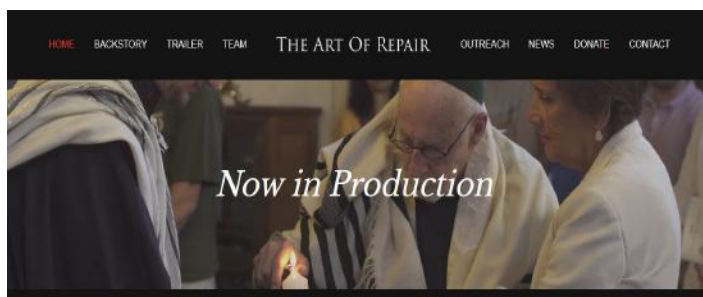
Ο Gerry Dutton (αριστερά) τοποθετεί την νέα κλειδοθήκη (πάνω) στο γραφείο της Ετς Χαγίμ.

Ένα νέο πρότζεκτ που ετοιμάζουμε είναι η έκδοση ενός **тетрадіου επιχρωματισμού** με σκίτσα από επιλεγμένα σημεία της Ετς Χαγίμ, όπως η κεντρική πύλη και το Εχάλ, αλλά και από λειτουργικά αντικείμενα, όπως η μενορά και το γιαντ. Καθένα σκίτσο θα συνοδεύεται από ένα συνοπτικό κείμενο, ώστε το τετράδιο να αποτελεί και μία μικρή εισαγωγή στον ιουδαϊσμό. Ένας πρώτος στόχος με την έκδοση αυτού του тетрадіου είναι η προσέγγιση των βασικών δεξιοτήτων των μαθητών και μαθητριών, ταυτόχρονα με την προσφορά βασικών γνώσεων. Παράλληλα, τα τετράδια τελικά μπορεί να απευθυνθούν και σε ενήλικες, αν λάβουμε υπόψη την αυξανόμενη ανταπόκριση που βρίσκουν τέτοιες εκδόσεις σε αυτό το κοινό. Οποσδήποτε θα σας ενημερώσουμε για την δημοτικότητά τους μεταξύ των ηλικιακών ομάδων!

Για την νέα τουριστική περίοδο θα διατίθενται από την

Συναγωγή καινούργια **σημειωματάρια** και **τετράδια**, όπως και **κάρτες**.

Καλωσορίζουμε στην Συναγωγή τον νέο μας **εθελοντή**, τον Fernando Klabin, από το Σάο Πάολο της Βραζιλίας. Ο Fernando ζει στα Χανιά από τον Φεβρουάριο. Είναι πολύγλωσσος και μεταφραστής και η οικογένειά του έχει ρίζες στην Λετονία και την Ιταλία. Η συνδρομή του δεν είναι σημαντική μόνο για να κάνει ξεναγήσεις σε τουρίστες. Ήδη έχει ξεκινήσει να μεταφράζει μία συνέντευξη από το *USC Shoah Foundation Archive*, που αφορά την Κρήτη. Την συνέντευξη δίνει η Φωφώ Κωνσταντίνη από τα Χανιά, που πριν τον πόλεμο έφυγε από την Ελλάδα και τελικά κατέληξε στην Βραζιλία. Η συνέντευξη είναι στα πορτογαλικά.

Αλληλογραφήσαμε με τους Sandra Barty και Ken Ross, τους συντελεστές του υπό δημιουργία ντοκιμαντέρ **“The Art of Repair”**, για τον Νίκο Σταυρουλάκη και την Ετς Χαγίμ. Αφού ξεκαθάρισαν το ογκώδες αμοντάριστο υλικό που για χρόνια συλλέγουν, τώρα έχουν ξεκινήσει συνεργασία με έναν επαγγελματία στην εξεύρεση πόρων, ώστε να εξασφαλίσουν χρηματοδότηση για την παραγωγή. Μπορείτε να δείτε το τρέιλερ και επιπλέον πληροφορίες στην **ιστοσελίδα** www.artofrepairfilm.com. Διερευνούμε την δυνατότητα να χρησιμοποιηθεί υλικό από τα αμοντάριστα πλάνα του ντοκιμαντέρ στις εκδηλώσεις για τα 20 χρόνια της Ετς Χαγίμ τον Οκτώβριο, συγκεκριμένα στην δραστηριότητα «Η Ετς Χαγίμ στην οθόνη» (βλ. σχετικό άρθρο, σελ. 11-12).

Μόλις λίγο πριν το «πιεστήριο» ενημερωθήκαμε στην Ετς Χαγίμ από το Εβραϊκό Μουσείο Ελλάδος για το άνοιγμα μίας **προθήκης** εντός του μουσείου, που θα αφορά τους **Εβραίους της Κρήτης**. Περιλαμβάνει φωτογραφίες, αρχεία, κοσμήματα και λειτουργικά αντικείμενα της περιόδου από τον 19^ο αιώνα έως το τέλος της Κατοχής. Περισσότερες πληροφορίες σε επόμενη έκδοση των *Σημειώσεων*.

Εντυπώσεις από την Ετς Χαγίμ

Βοηθήστε μας να συντηρήσουμε την Ετς Χαγίμ και το έργο του Νίκου Σταυρουλάκη

Το 2010, με πρωτοβουλία του Νίκου, ιδρύθηκε η *Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία Ετς Χαγίμ*. Σκοπός της ήταν να διασφαλιστεί η μακροβιότητα της Ετς Χαγίμ ως μέρος «προσευχής, μνήμης και συμφιλίωσης». Η Ετς Χαγίμ στηρίζεται στις δωρεές για να υλοποιεί τις εργασίες που αναλαμβάνει.

Βοηθήστε μας να συντηρήσουμε την Ετς Χαγίμ

Η συντήρηση του ιστορικού κτιρίου της Ετς Χαγίμ είναι ένα διαρκές έργο. Μετά από τις εργασίες της άνοιξης του 2018, σειρά έχει η συντήρηση των ξύλινων μερών, δηλαδή του Εχάλ, του Βήματος και των πορτών. Επίσης, απαιτείται η εγκατάσταση ενός κλιματιστικού για την υγρασία στο εσωτερικό του κτιρίου. Σήμερα, άνοιξη του 2019, ακόμη αναζητούμε τους πόρους για τα παραπάνω.

Πληροφορίες τράπεζας για δωρεές

Δικαιούχος: Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία Ετς Χαγίμ **IBAN:** GR 9401 7163 5000 6635 1095 59315

Βοηθήστε μας να επεκτείνουμε τα εκπαιδευτικά μας προγράμματα

Ένα σωστά δουλεμένο εκπαιδευτικό πακέτο απαιτεί έρευνα, ανάπτυξη και υλοποίηση (εκτυπώσεις, κατάλληλα υλικά κ.α.) και εξειδικευμένο προσωπικό για την εφαρμογή του. Οποιαδήποτε δωρεά συνδράμει στα λειτουργικά κόστη, δηλαδή σε μισθούς προσωπικού, σε αγορά βιβλίων και σε εκτυπώσεις, είναι απολύτως απαραίτητη.

Άμεση ανάγκη χρηματοδότησης

Πέραν των παραπάνω, είναι άμεσα απαραίτητη μία μεγάλη οθόνη αφής για τον χώρο της Συναγωγής, ώστε να είναι σε χρήση ο ψηφιακός χάρτης που ετοιμάζεται για την προπολεμική κοινότητα των Χανίων. Αυτός θα είναι χρήσιμος τόσο στους επισκέπτες, όσο και στους μαθητές που έρχονται στην Ετς Χαγίμ. Επιπλέον, για τα εκπαιδευτικά πακέτα απαιτούνται κάποια τάμπλετ, που θα μας επέτρεπαν να συμπεριλάβουμε πηγές σε ψηφιακή μορφή για επεξεργασία με τα σχολεία.

Ενδεχομένως να θέλετε να στηρίζετε τα κόστη για το φαγητό και τα νοσήλια των γατών της Συναγωγής, τις οποίες ο Νίκος αγαπούσε τόσο πολύ.

Τρόποι για να στηρίξετε: Μπορείτε να αποστείλετε δωρεές στον τραπεζικό λογαριασμό της Ετς Χαγίμ, στην Τράπεζα Πειραιώς (Ελλάδα) και θα λάβετε από την Συναγωγή μία απόδειξη πληρωμής.

Ένας άλλος τρόπος δωρεάς είναι αγορές από τις εκδόσεις μας (Διαθρησκευτικό Ημερολόγιο, Αγκανά κλπ.) ή από τα αντικείμενα που προσφέρουμε (χειροποίητα κιτά, τοπικής κατασκευής κύπελα Κιντούς κ.α.) ή από τα βιβλία του Νίκου (π.χ. το *Cookbook of the Jews of Greece*).

Βέβαια, είστε πάντα ευπρόσδεκτοι να επισκεφτείτε την Συναγωγή και να αφήσετε την δωρεά σας στο μπουκάλι της εισόδου.

Jottings

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

Etz Hayyim Synagogue
Parodos Kondylaki
73110 Hania, Crete, Greece
Tel. +30 28210 86286

www.etz-hayyim-hania.org
info@etz-hayyim-hania.org

